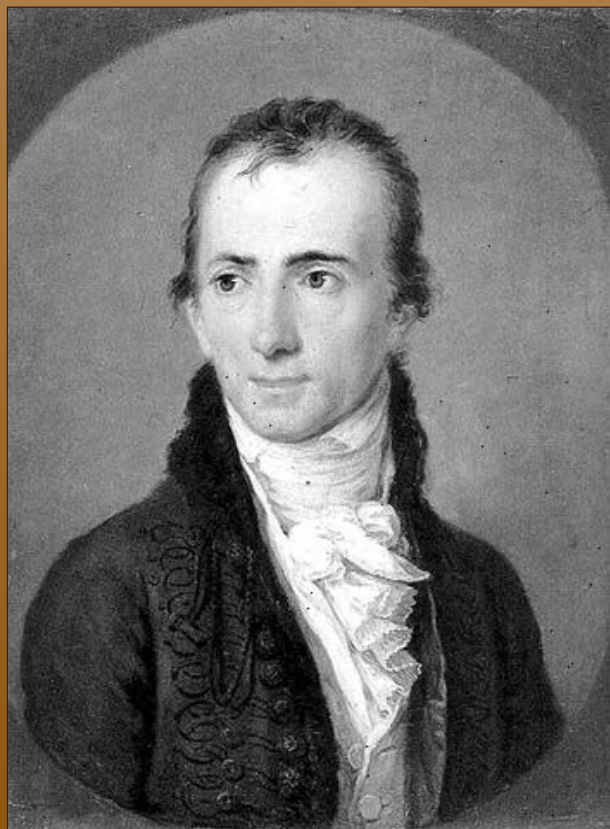

Édes Anyanyelvünk

2009. DECEMBER

XXXI. ÉVF. 5. SZÁM

Donát János: Kazinczy Ferenc
1808

A TARTALOMBÓL:

Bencédy József:
Szemben a nyelvi értékekkel

Büky László:
Cumilla szép haja
és a kolmizóvas

Balázs Géza:
A magyar nyelvstratégia felé

Földiák András:
„Nyelvfejlesztés” közpénzen

Jakab István:
Helyesírásunk hiteléért

Lévai Zoltán:
Ahogy a Műegyetemen tanítom...

Balog Lajos:
Az elveszett kincs

Szilágyi Ferenc:
Ilyen még nem volt!

És:
új szavak, új könyvek,
események,
nyelvi játékok

Egy-egy terület szakszókincse néha észrevétlenül jelenik meg, néha szándékosan emelik át vagy a hétköznapi beszédbe, vagy egy másik szakma szókészletébe. A nyelvészet is átvett szavakat más területekről: *amplitúdó, frekvencia, rezonancia, periódus, spektrum* (fizika), *aletikus, deontikus, szétválasztás* (logika), *anacoluthon* (retorika), *együtműködési alapelv, kiterjesztés* (filozófia), *generatív* (matematika).

Az egyik legsikerültebb átvétel Ervin Goffman nevéhez fűződik, aki a mindennapi élet leírására a színházat alkalmazta mint fogalmi keretet. Előadóról, közönségről, rutinról, szerepről, szerepjátékról, szereptávolításról, végszavakról, dramaturgiai igényekről, stratégiákról, darabról, drámáról, drámaíróról, nézőtétről, alakításról, színpadról, színpadi díszletekről, bútorzatról, kulisszákról és forgatókönyvről beszélt.

DISKURZUSELEMZÉS ÉS HADÁSZAT

A televíziós diskurzusok résztvevőinek egy része nem csupán színpadiasan, hanem

harciasan is viselkedik. Nagy küzdelem folyik a minél gyakoribb és hosszabb megszólalásokért, a saját vélemény, nagyság és sikeresség hangoztatásáért, a másik lejáratásáért és megbántásáért. Így a diskurzuselemzés során a hagyományosan használt terminusok (pl. *beszélő, hallgató, közbevetés, együttbeszélés*) mellett a műsorokban folyó nyelvi viselkedés valóságát leírására nyugodtan alkalmazható a hadászati szókincs egy része: *megtámadja, ostromolja* a beszélőt vagy hallgatót; *megütköznek, összecsapnak* a felek, *csata* alakul ki a beszélgetők között, *hadjáratot* indít valaki ellen, *védekezik* a rágalommal szemben, valakit *bekerítenek* a többiek, *szembeszegül* a másikkal, a beszélő *tűzszünetet* javasol, megsemmisíti a *célpontot*, *ellenáll* a támadásoknak, *haditervet* dolgoz ki, a *megtámadott meghátrál*, *visszavonul*, *leszerel* vagy *leteszi a fegyvert*, a műsor után a résztvevők *felveszik a zsoldot*.

Mivel minden szóhoz kapcsolódik valamilyen szóhangulat, más-más képzetek alakulnak ki a hallgatókban, más lesz a szavak érzelmi tartalma, amikor a hagyományos terminusokat, és megint más, amikor a hadászatból kölcsönzötteket használjuk.

Batár Levente

TARTALOM

Batár Levente: Diskurzuselemzés és hadászat 2
Bencédy József: Szemben a nyelvi értékekkel. . . . 3
Büky László: Cumilla szép haja és a kolmizóvas . . 4
Balázs Géza: A magyar nyelvstratégia felé 5
Földiák András: „Nyelvfejlesztés” közpénzen 6
Jakab István: Helyesírásunk hitelért 7
Lévai Zoltán: Ahogy a Műegyetemen tanítom... . . 8
Zimányi Árpád: A magyartanártól a mozgóképkultúra- és médiaismeret-tanárig. . . 9
Buvári Márta: Szálkák 9
Balog Lajos: Az elveszett kincs 10
Holczer József: Nem mindig elég a vessző! 10
Minya Károly: Üzletnév-divatbemutató 11
Dóra Zoltán: Egybe vagy külön? 11
Gárdonyi Éva: Nyelvi játékok a kereskedelmi szlogenekben 12
Kökényesi Nikolett: Ne „vekjáljuk” az olvasót! . 12
Rónaky Edit: Búcsú a szavak emberétől. Rónai Béla (1923–2009) 13
Minya Károly: Bachát László (1921–2009) 13
Szilágyi Ferenc: Ilyen még nem volt! 14
Grétsy László: Egy mindentudó könyv a keresztnevekről. 15
Nagy Levente: www.manyszi.hu 16
Hírek, események 17
Pontozó 18
Keresztrejtvény 19
Új szavak, kifejezések (57.) 19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek 20

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A II. em.

Telefon: 411-6500/5353

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,

fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai
a lapot a tagdíj fejében illetménylapként
kapják.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Oktatási és
Kulturális Minisztérium,
valamint

a Nemzeti Kulturális Alap

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.

Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.

Szemben a nyelvi értékekkel

BENCÉDY JÓZSEF

Írásom első részében számba vettem több alapvető értéket. Az első volt nyelvünk elterjedtsége, használóinak száma. Ez a más nyelvvel való összehasonlításban nem csekély. Aggasztó azonban, hogy a magyarul beszélők száma fogy, itthon is, a határainkon túl is; egy újabb kimutatás szerint 12 millió, a nemrégiben emlegetett 15 millióval szemben. Elgondolkodtató, hogy nemzetközi konferenciákon, közéleti és szakmai tanácskozásokon háttérbe szorul (nemcsak a magyar, hanem a cseh, szlovák, román, lengyel nyelv is) az angollal szemben. Ugyancsak figyelmet érdemel, hogy hazai tudósaink szakmai közleményei egyre gyakrabban angol (esetleg német vagy francia) nyelven jelennek meg. Olvas-tam olyan nyilatkozatot is egy tudósunktól, hogy először angol nyelven fogalmazta meg hazai közleményeit is, és azokat fordítja le magyarra.

Mit lehet tenni e jelenségek megállítására, esetleg visszaszorítására? Nehéz a válasz; őszintén szólva, keveset. A téma a nyelvpolitika területéhez tartozik. Gondoljunk csak a legutóbbi szlovák nyelvtörvényre; vagy arra, hogy egy szakmai értekezést hányan tudnának magyarul elolvasni a világban.

Tömörítés

Másodikként kiemeltem, hogy nyelvünk az agglutináló típusba tartozik, s hogy ez nem külön érték, de értékes lehetőség a tömörítésre. Vannak azonban a tömörítésnek olyan vonásai, jelenségei, melyek gátolják a megértést, az összetömörített szerkezeti tagok megfelelő tagolását a beszélgető társ részéről: *napjaink feladatteljesítése, regionális fejlettségszint-különbségek, az ipartelepek szennyezőanyag-kibocsátása.*

Terjed a nominális (névszói) stílus: az előző példák is, továbbá: *a megfelelőség mindhárom követelmény vonatkozásában, mediátelitetség; ehelyett: feleljen meg mindhárom követelménynek (vagy: mindhárom követelménynek megfelel); telítve van különféle sajtótermékekkel (vagy: a sajtó különféle formáival).* Az efféle esetekben nem a névszói megoldás jelenti a gondot, hanem a dinamikusabb, könnyebben követhető ígés forma kerülése.

Szimultán szerkesztés

Meglehetősen gyakori a szimultán szerkezet, azaz az egy mondaton belüli többszörös alárendelés; pl.: *Sajnálatos jelenség a munkával meg nem szolgált jövedelem szerzésére való törekvés.* Ez négyszeres alárendelés. Van cifrább is: *Az ügyései szervek törvényességi felügyeleti vizsgálata során a múlt évben is döntően az állampolgárok széles köreit érintő jogszabályok végrehajtásának törvényességére fordítottak figyelmet.* Ez hétszörös alárendelés a megjelölt részben. (Az előző példák is, ezek is a sajtóból valók.)

Nyelvünk elevensége (kreativitása) volt a következő jelenség, melyre felhívtam a figyelmet.

Különösen kitűnik elevenségével a szleng. Nemcsak tucatszám alkotja új szavait, kifejezéseit, hanem erőteljesen terjeszti is őket a köznyelvben. Ezek lehetnek ötletesek, humorosak (*fa, karó, fásít, meglovasít, betondzsungel*), de gyakran nem értjük őket (*kütyü, ketyere, béna, néz kifelé a fejéből*), ill. durvák, közönségesek (*lapátra tesz, elhúzza a belét, gyökér, tökölődik*).

Durvaság

Föl kell tennünk a kérdést, elfogadjuk-e ezeket a szavakat, kifejezéseket a beszélt köznyelvben, ill. a publicisztikában, az írott sajtóban is. Egyetértve Bárcai Géza, Illyés

Gyula érvelésével, azt mondhatjuk például, a képszerű eszközöket, szóképeket ne kifogásoljuk, az ilyeneket: *elkapta a gépszíj, elhúzza a csíkot, falaz valakinek, rákapcsol*, ezek úgymond a városi folklór, a városi népnyelv eszközei. Hozzájuk vehetjük az olyanokat is, mint a *bedobja a törülközőt, a padlóra került, nálam ez kicsapta (kiverte) a biztosítékot*. Szemléletes, jó képek ezek. De ne fogadjuk el azokat a szavakat, melyeknek nincs vagy alig van jelentésük: *kütyü, ketyere, X.Y. béna kacsá; és semmiképpen se fogadjunk el durva, trágár szavakat: szar, nagy fasz, tökölődik, lapátra tesz, egy nagy túróst*. Mi a kifogásunk ezek ellen? Természetesen az is, hogy durva magatartást, szemléletet tükröznek, de főként az, hogy elkerülik a pontos tartalom megnevezését, mert ha pl. egy szobor *szar*, akkor nem tudhatom, hogy a mondanivalója nem tetszik-e vagy a formája, anyaga, alapja, tájolása, elhelyezése stb.

Befogadás

Hogy nyelvünk befogadó nyelv, az a nyelvészek, nyelv-művelők számára régi tétel (l. jövevényszók, szükséges idegen szavak stb.). A közönség nem kis része számára azonban minden idegen szó veszélyt jelent és kerülendő. Ezt a vélekedést erősíti a rengeteg valóban felesleges, csak divatból, felületességből használt idegen szó (*promóció, menedzser, menedzsment, szponzor, tolerál, imázs* vagy *imidzs, GDP* stb. stb.). Ezekben az esetekben sem maga az idegen szó használata a fő baj. A fő veszély a gondolat hiánya, ill. homályossága. Pl. ha valami *fantasztikus*, eszünkbe jut-e Kosztolányi helyette ajánlott 52 magyar szava; a *menedzsment* ugyan melyik része, szerve, rétege egy intézménynek, vállalatnak? Az *off-shore*-t, a *likviditás*-t meg nem is értjük, még részben sem. Hát akkor kinek meg mit beszélünk? A jövevényszók befogadását – a nyelvtörténet tanúsítja – a szükség diktálta és csak ritkán az előkelőségek, a sznobizmus. Volt ilyen is, pl. a *filc*, a *sógor*; újabban ez az alapja a *menedzsment*-nek, a *logisztika*-nak, a *PhD* angolos kiejtésének.

Szomorúan és aggódva figyeljük, hogy az egyéni szó-kincs szegényedik. Törjük magunkat, hogy újabb és újabb szavakat teremtsünk a szlengben (*király, sirály, durva*), az e-mail színesítésére (*ad/6, sőt 6/6 = hathat* stb.); ez nem baj; a szólások azonban háttérbe szorulnak, – s ez már egyre nagyobb baj.

Nyelvünk kellemes hangzását emeltem ki utoljára. Amint az általában használt normális beszédtempó elősegíti a megértést, a gyors vagy hadaró beszéd gátolja vagy akadályozza. A sebesen beszélő ember elhagy vagy elkap hangokat, sőt szótagokat, főleg a szavak végén. Meglehetősen gyakori az orrhangúsítás; ez hol a zavartság jele, hol a flegma magatartásé. A beszéd sebességére, helyes tempójára nehéz egzakt számot mondani; de azt kell hangsúlyozni, hogy ennek az érthetőség szabjon határt.

Mondják, írják egyesek, hogy szóljon csak mindenki, ahogy megszokta, ahogy környezetétől eltanulta. Hát nem! Ha azt akarja, hogy megértsék, ha hatást akar elérni, úgy kell szólania, ahogy a környezete – a maga szabályaival – előírja. De ha ennél egy kicsit többet akar, hogy szólása ízléses, szép és elegáns is legyen – ahogy Kazinczy kifejezte –, akkor törekedjék az irodalmi nyelv, a választékos stílus elsajátítására. Lássa meg szólása mögött nyelvünk értékeit, akkor nem lesz nyűg számára a helyesen szólás.

Cumilla szép haja és a kolmizóvas

BÜKY LÁSZLÓ

A legnagyobb magyar személyiségek egyike, Zrínyi Miklós 1645–46 telén írta

Szigeti veszedelem címen számon tartott eposzát. A nagybirtokos főúr költő volt és hadvezér, államférfiú és hadtudományi író. Az eposzban a száz esztendővel korábbi szigetvári küzdelmet mutatja be, amelyet a török szultánnak, II. Szulejmánnak csapataival folytattak dicső eleink, akik a vár védelmét kilátástalannak tartva kimentek a várból, és inkább mind egy szálig elestek, mintsem feladták volna azt. A költő Zrínyi maga mondja, hogy az eseményeket fabulákkal, történetekkel színesítette. Ezek közé tartozik az egyik török fővezérnek, Delimánnak tragikus szerelmi története, amelyet így kezd a költő: „Azt mondják, Delimán, mikor országokat / Járt volna látásáért híres városokat, / Galatában meglátá az szép Cumillát, / Cumillát, az szépet, Szulimán leányát. / Cumilla szép haja megkötözé szüvét / Ifiu Delimánnak, és minden kedvét / Egy tekintetét véve el minden erejét, / Ugy hogy nála nélkül nem kívánja életét.” Ez a szerelem tehát így kezdődik: „Cumilla szép haja megkötözé szüvét / Ifiu Delimánnak”, s ezt szó szerint aligha értheti bárki is, hiszen valamit valamivel megkötözni szoktunk ugyan, de hajjal szívet aligha. Nyilván átvitt értelmű szó itt a „szív”, és Delimán érzésének, érzelmének jelképe, amint ez számos más kifejezésünkben is megvan, például: „valakinek a szíve választottja”. Ezt a kifejezést Arany János is használta: „Pedig a királynak más volt a fejében, / Szíve választottja van már neki régen: / Valakinek szánta, hej! valaki-másnak / Rozgonyi Piroskát: derék Toldijának”. A más iránti érzelm megnyilvánulásának sok hasonló kifejezése ismeretes, ezekben a szív főnév általában a szerelem jelképeként jelenik meg. A magyar nyelv értelmező szótára többek közt ezt a jelképes használatot mutatja – különböző igékkel – ezekben a vonzatszerkezetekben: „valakinek a szíve ég, eped, lángol, lángra gyúl, lángra lobban valakiért”.

„Egy udvarló versében is említi Zrínyi a női haj szépségét”

A *megkötöz* ige is számos átvitt jelentésben fordul elő. Zrínyi Miklósnak egyik hadtudományi művében olvasható: „Az kit meg nem tudtak győzni fegyver és ellenség, fősvénység *megkötözött*”. Petőfi Sándor egy Shakespeare-fordításában ezt írta: „[...] naponként visszavonnak egy-egy üdvös törvényt a gazdagok ellen, s naponként keményebb rendszabályokat állítanak föl, hogy a szegénységet *megkötözzék* és zabolázzák”. Ady Endre is élt az átvitt használatú igével a tavasz évszakának szimbolikussá tétele kapcsán: „A Tavaszt nem tudták *megkötözni* / S a Május mégis ír, izgat, beszél”. A fősvénységet, a szegénységet, a(z adys) Tavaszt tehát egyaránt meg lehet fosztani cselekvési szabadságától: szinte így fosztódik meg Delimán is Cumilla tekintetétől és szép hajától elbűvölve. Nyelvünkben a *valaki esztét veszti* (a szerelemtől) köznyelvinek tartható fordulat, más hasonló értelmű kifejezésekkel egyetemben; ezekre példa Mikszáth Kálmán prózájából: „Szent isten, a diák megbolondult. Az a kis fruska gonosz tündér, *elvette az esztét*” (A fekete város) – „[Erzsike igen csinos volt.] Fehér csipkeköntös volt rajta, csehgránát csattal a nyakánál, sárga szíjjal átkötve a derekán, abból a szíjből szaladt lefele egy mákszínű szoknya éppen csak addig, hogy a lábcskákból kihagyjon egy darabkát, éppen csak olyan darabkát, hogy az ember *esztét elvegye*” (Az eladó birtok). – „[...] az a személy *elvehette az esztét*, bevehette magát a szívébe”

(Timár Zsófi özvegsége). Még nem is nagyon régen a különféle elmebetegeket,

akiknek a szokásos fordulattal élve „elment az eszük”, s dühöngő állapotba kerültek – más (gyógy)mód nem lévén – meg szokták kötözni. Arany János Toldijában ilyesmire utal, amikor leírja, miként viselkedett Toldi György azután, hogy öccsét rossz hírbe hozta Lajos királynál, de az átlátott áskálódásán: „[...] Hazament s neki állt otthon a hájának, / Neki esett tépni, homlokát öklözni: / Csak lesték a szolgák, kell-e már *kötözni*”. A példaszöveg-metszetek mutatják, hogy bizonyos (szélsőséges) érzelmi és tudati, illetőleg természeti-társadalmi állapotokra egyaránt alkalmazhatni egy, a *megkötöz* igével kifejezhető cselekedetet, amely gátolja, csökkenti, megbénítja az állapot nemkívánatos létét vagy hatását. A *kötözni való* (ember) kifejezés a ’bolond’ jelentés körülírása. Petőfi Sándor például ekként méltatlankodik egyik levelében: „A Hírlapi Mész meg azt a kádencát, hogy: »tölts, bölcs« rossznak tartja; hát nem *kötözni való* már az ilyen ember vagy micsoda?” (Nyílt levél Vahot Imréhez).

Egy udvarló versében is említi Zrínyi a női haj szépségét: „Jaj szerelmes Violám, ójad magadat, / Meg ne csípje hangya szép fehér lábadat, / Ne szakassza szederjén [= szederinda] arany *hajadat*, / Állítsd meg, állítsd meg, kérlek, futásodat. / De mindenre bátor vagy, csak én tülem félsz” (Violához). Ugyanez a képzet munkál általánosítva mintegy két évszázad múltán Petőfi János vitézében: „Szőke tündér-lányok sárga *hajaikat* / Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt; / E szálakból válik az aranyak erce, / Kincsleső emberek nem kis öröme.” A XX. század első felében, a klasszikus modernség irodalmi kora is él a női haj hatásával: „Mintha várnád őket: e föld szüzeit, / Hogy jöjjenek Eléd s bánkódva mind / És sírjanak! / Oh bontsák csak meg őszi koszorúikat s remek / Hajzatuk csudáit, – úgy kérleljenek...” (Füst Milán: Sirató). Füst egy másik versében még a hajviselet elkészítését is megírja: „Ebédnél ülsz, vagy látlak, kolmizod *hajad*, / Vagy semmit sem csinálsz, csak ringatod magad...” (A nő dicsérete). Egyébként a kolmizóvással nemcsak haját bodorítottak. Mikszáth Különös házasság című regényében olvasható: „Mikor Pereviczky uram ezt a hírt vevé, újév reggelén Újhelyen éppen a templomba készült a nőrokonaival, és a kolmizóvással maga szedé fodrokba ingének elejét, melyet abban az időben »sápodli«-nak neveztek.”

Megtalálhatni a *kötöz* igének tárgyi nélküli, vonzat nélküli használatát is nyelvünkben. Bő fél évszázada még a különböző mezőgazdasági munkákkal kapcsolatban sem kellett a kötözés tárgyát emlegetni, azt ugyanis a közlési helyzetben mindenki ismerte. „Na, gyerök, kigyütté apádda kötözni...” – kiáltott át üdvözlésként is a szomszéd szőlőből Gyura gazda, amikor (az 1950 utáni években) a kiscserfői hegyen édesapámmal karókhöz kötöttük a szőlővesszőket. (Az itt akkortájt élő nyelvjárásról Markó Imre Lehel kötete, a Kiskanizsai szótár ad képet.) Természetesen más munkák kapcsán – paradicsomkötözés, virágkötözés, csomagkötözés, sebkötözés és így tovább – ugyanez a használat mutatkozik, s nemcsak a nyelvjárásokban, hanem a köznyelvben is.

A mai olvasó pedig nyelvünknek és költőink nyelvi művességének szépségét észlelheti, még ha Cumillának s a többi hajdani hölgynek szép haját, sajna, már nem láthatja is.

A magyar nyelvstratégia felé

Nyelvpolitikai erőtér

Egy nyelv (külső) nyelvpolitikai helyzete meghatározza egy lehetséges nyelvstratégia tényezőit. Ezek között a legfontosabbak: a globalizáció, a regionalizáció (pl. az europaizáció), a nyelvet beszélők és a politikai határok viszonya (pl. az adott nyelvet egy vagy több országban beszélik, ebből következő nyelv- és névpolitikai harc), a történelmi változások (pl. rendszerváltozások), a technológiai forradalmak (a Gutenberg-galaxis, a galaxis vége, az internet-galaxis világa), a nyelvi kultúra intézményesültsége (pl. a nyelvi kultúrával való foglalkozás jellege).

Mindez kijelöli egy nyelv nyelvpolitikai helyzetét.

A magyar nyelvről ennek fényében elmondhatjuk, hogy Magyarországon államnyelvként funkcionáló, több országban – különféle fokozatokban – nemzetiségi nyelvként használható, régi és fejlett nyelvi kultúrájú, Magyarországon a társadalmi-gazdasági-területi viszonyokat leképező funkcionális nyelvváltozatokkal rendelkező nyelv, amelyen ma a szakterületek mindegyike művelhető. Ez a nyelvpolitikai állapot a világ nyelveinek többségéről nem mondható el. Viszont az expanzív (terjeszkedő) nyelvekkel ellentétben a magyar nyelv – különösen a határokon túl – regresszióban van.

A magyar nyelv jelenlegi állapota a magyar nyelv és kultúra elkötelezettjeinek, a folyamatos, spontán és tudatos nyelvgyazdagságnak (nyelvújításnak) köszönhető. Ez szállóigeként így fogalmazható meg: „A magyar nyelv nem csak magától lett ilyen”.

A magyar nyelv (belső) állapota

A magyar nyelv belső állapotát különösen a minden nyelvben meglévő változástípusok befolyásolják: fonetikai, nyelvtani, szókészlettel és pragmatikai változások, amelyek konvergencia (összetartó) és/vagy divergencia (széttartó) fejlődési irányokat eredményeznek. A mai magyar nyelvre egyaránt hatnak összetartó és széttartó nyelvi változásokhoz vezető irányzatok. A nyelvváltozatok terén úgy tűnik, hogy a 16–20. század között az összetartó, míg napjainkban inkább a széttartó tendenciák a jellemzőek. Ez utóbbiakra a következő példák hozhatók: az irodalmi nyelv mintaadó szerepének megszűnése, a norma kérdése, a szleng megerősödése a nyilvánosságban.

Miért van szükség nyelvstratégiára?

A nyelvnek minden gazdasági, társadalmi, kulturális tényezővel, így a nemzeti kultúrával, annak múltjával, jelenével és jövőjével szoros kapcsolata van.

A magyar nyelvvel, nyelvhasználattal kapcsolatos törekvések szerteágazóak, ám egyszersmind szétszórtaak, a struktúrában egyszerre van jelen a föltöbbséges párhuzamosság (így pazarlás), és sok terület teljesen gazdátlan. Rontja egy magyar nyelvstratégia kialakításának és végrehajtásának esélyeit az, hogy a nyelvtudományban és ennek nyomán az értelmiségi közbeszédben nincs megegyezés a magyar nyelvvel kapcsolatos szükségszerű teendőkről. Évszázadokig elegendő volt a spontán nyelvfejlődés, illetve a kismértékű beavatkozás a nyelv fejlődésébe. Ez eleinte egyéneken, majd civil (művelődésépítő, nyelvapoló) mozgalmak segítő közreműködésén múltott. Kiemelkedő, az egész nemzetet és országot átfogó, egyúttal más nemzetek számára és napjainkra is példát mutató mozgalmá vált a klasszikus magyar nyelvújítás. Az információs társadalomban azonban felgyorsultak a változások, amelyek az egyén számára sokszor megragadhatatlanok, és elbizonytalanító módon hatnak. Egyértelműnek tűnik, hogy ma már csak intézményesen megoldható, szervezést igénylő feladat a nyelv fejlesztése.

A nyelvstratégia megalkotását sok tényező teszi szükségessé. Néhány ezek közül: (a) a nyelvi etalon (magyar köznyelv, közös köznyelv, standard vagy norma) folyamatos gondozása, erősítése, (b) nyelvi hiány megjelenése a szaktudományok terén, (c) folyamatos nyelvi hiánya a mindennapokra ható gazdasági, kereskedelmi, szórakoztatóipari tevékenység terén (különösen a szómagyarításban, de más nyelvi színtereken is) (d) egyre szaporodó kommunikációs problémák (pl. a verbális

BALÁZS GÉZA

érintés, a megszólítások, a viszontválaszok zavara), (e) a szövegértési

problémák (különös tekintettel a hivatalos, szakmai szövegekre, de a szépirodalom nyelvével kapcsolatban is), (f) az írásmódok változása, a helyesírás gondozása, (g) a kiejtés (helyes ejtés) segítése, (h) a magyar nyelv határon túli változatainak szerteágazó, speciális problémái (pl. küzdelem a változatos magyar nyelvi funkciókért, a szaktudományok szétretegződésének megakadályozása, a fokozott nyelvi hiány pótlása), (i) általában a nyelvhez/nyelvhasználatához (olvasáshoz, íráshoz, közbeszédhez) való pozitív (egy esetben bátorító-megerősítő) viszony szorgalmazása.

A szaktudományok képviselői, akik olykor sokkal harcosabban képviselik a nyelvvédelmet, mint maguk a nyelvészek, saját tudományuk alkalmazásának analógiájára sokszor megkérdézik, hogy van-e a szómagyarításnak valamilyen fóruma. És értetlenül állnak a nyelvészek válsága előtt: nincs.

A stratégia szintjei

A nyelvstratégiai (cselekvési) program néhány kiemelt területe a következő:

(a) nyelvpolitika, nyelvi tervezés: politikusoknak a nyelvi státusra, korpuszra és presztízsrre gyakorolt hatása (ezen belül vagy mellett beszélhetünk nyelvgeopolitikáról is)

(b) nyelvstratégia: írásban rögzített, rövid-közép-hosszú távú feladatlisták

(c) nyelvművelés: mindennapi nyelvi kultivációs tevékenység a művelődési szférában

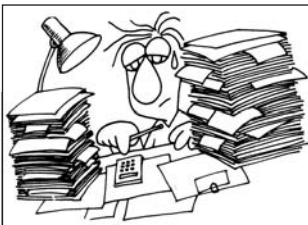
(d) nyelvi mozgalmak: a nyelvstratégia elterjesztése

A tudatos nyelvstratégia szintjei közé nem soroljuk be a spontán és többnyire naiv nyelvvédelmet, a társadalom egyfajta önvédő mechanizmusát, ám igyekezni kell azt a tudatosság felé terelni.

Kitekintés más országok nyelvművelésére

A világ minden fejlett nyelvi kultúrájának van spontán vagy tudatos, íratlan vagy írott nyelvstratégiája. A nyelvstratégiák időhöz, helyhez kötöttek, de nagyon sok hasonlóság figyelhető meg bennük. Ilyen törekvés volt például az írásbeliség, majd a helyesírás megteremtése (ez utóbbi Európában leginkább az akadémiai feladata lett), nyelvapoló-nyelvművelő közösségek (civil mozgalmak) létrehozása, a nyelvtanoktatás kiterjesztése, egyes helyeken nyelvújító, nyelvgyazdagító mozgalmak szervezése, a 20. században nyelvpolitikák, a 20. század végén nyelvi jogok ajánlása, illetve írásba foglalása, az idegenszerűségek elleni küzdelem, a média (különösen a bulvármédia) nyelvének, majd korunkban az interneten megjelenő nyelvváltozatoknak a kritikája. Mindez a szerteágazó tevékenység sokféle szervezeti keretben jelenhet meg: a már említett civil mozgalmak, akadémiák, iskolák törvénykezési tevékenységén túl a könyvkiadásban, a filmiparban, a médiában, nyelvi intézmények (nyelvi irodák) létrehozásában, pályázatok meghirdetésében. Hogy szinte minden európai országban van nyelvművelés (nyelvikultúra-ápolás), bizonyítja az eddigi legteljesebb áttekintés: Balázs Géza és Dede Éva szerk.: Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúrák múltja, jelene és jövője. Inter–Prae.hu, Budapest, 2007. 431 oldal. Ugyancsak szerteágazó, szervezett nyelvi tevékenységet mutat a helyesírások gondozása: Balázs Géza és Dede Éva szerk.: Európai helyesírások. Inter–Prae.hu, Budapest, 2009.

De valóságos nyelvstratégiák is vannak. Ezek közül kettő magyarul is olvasható a szombathelyi főiskola (ma Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ) Uralisztikai Tanszékének jóvoltából: Az észti nyelv fejlesztési stratégiája 2004–2010. Ford. Vighné Szabó Melinda. Heuréka, Szombathely, 2005. 65 oldal; A lett nyelvpolitika alapelvei 2005–2014. Ford. Németh Balázs. Heuréka, Szombathely, 2007. 32 oldal. Nemrégiben hírt kaptunk a finn nyelvstratégia megszületéséről is.

„Nyelvfejlesztés” közpénzen

A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség rendszeresen küldi pályázati kiírások tervét társadalmi szervezeteknek. Legalább 40–50 oldal valamennyi. (Plusz mellékletek.) Többségére egy héten belül kellene válaszolni. Ki képes ezt rendszeresen és alaposan elolvasni?! És milyen civil szervezetnek van ilyen szinten hozzáértő és erre ráérő munkatársa?! Arra végképp nincs idő, hogy testületek, egyesületek közösen értelmezhesék a szövegeket, majd véleményezzék.

Az egyeztetés tehát lehetetlen. Formális, család bürokrácia, csak a feladatok kipipálására jó. A következmény: a társadalom kirekesztődik önmaga fejlesztésének ügyéből. Ennél is nagyobb baj, hogy ezek a kiírások túlméretezett, tudálékosan érthetlenné tett szövegszülemények, és azok végképp egy kukkot sem értenek belőle, akik a fejlesztések alanyai lennének.

A legutóbb a „Társadalmi Megújulás Operatív Program LHH kistérségek projektjei WiFi Falu, TAMOP – 5.1.1.-09/3” c. pályázat döbbsentett meg. Íme, néhány „veretes” szemelvény a szövegből:

„Az összefüggő célok megkövetelik,

- a **források tényleges dedikációját**, hosszú távú, **kiszámítható keret** biztosítását a kistérségek számára fejlesztéseik megvalósításához, ebből következően a kistérségeknek – **előre meghatározott forrásra és a központilag, valamint helyben meghatározott célok elérésére – integrált projekteket, projekt listát** kellett készíteniük,

- a kistérségek helyi tervezői bázisának megerősítését, külső szakértő segítség biztosítását.”

(A gondolatjelbe tett, de végig „kövérrrel” szedett szöveg is pontosan ilyen idétlenül szerepel az ügynökség honlapján.

Mellékesen mondja, de kétszer aláhúzva.)

„egy pompás gumifogalom, amibe bármit bele lehet gyömöszölni”

A szó-tekervény követhetetlenül kígyózik a homályos tartalom fölött. Mert kérdem én,

no meg majd a szerencsétlen pályázó; hogyan tudja a kistérség a helyi tervezői bázisát megerősíteni? És mi itt a bázis? És milyen tervezésre van szükség? Oktatáspolitikai, műszaki, szociálpolitikai? Integrált projektekről van szó, tehát vélhetően nem egy szakmára „fókuszál”. De hányra és milyenre? És mihez képest mi számít megerősítésnek? Mellesleg a követelményekről úgyis bebizonyítja bárki, hogy eleget tett ennek: tavaly 3 kutyaólat terveztünk, de idén 5-öt szeretnénk, mivel megerősítettük a bázisunkat, és kibővítettük eszközrendszerünket (azaz: vásároltak 2 új vonalzót, de ezekről a kegyes csúsztatásokról nem ók tehetnek).

Az ugye tudnivaló, hogy a *forrás* szónak régen semmi köze nincs a feltörő vízhez, csak pénz jelent. A fizetőeszköz nevét tilos kiejteni fennkölt szakmapolitikai diskurzusokban, miközben persze a pénzről folyik a szó. (A Bartók által gyakran említett „tisza forrás” alatt a mai fiatalok talán pénzmosást értenek.) Ezt megszoktuk, de könyörgök, mit jelent „a források tényleges dedikációja”? És ki tud a gazdasági válság közepén „hosszú távú, kiszámítható keretet biztosítani”?! Senki, még a miniszterelnök sem! Milyen központilag meghatározott célra kell helyben projektlistát készíteni? Mert még ha a helyben elfogadott célra várna el helyi projektet a kiíró, azt fel lehetne fogni: ha akartok ott lenni valamit, készítsétek rá tervet. De a központi célokra miért kell helyi integrált projekt? És egy integráltra van szükség, vagy többre, amiről listát kell készíteni?

A kiragadott szöveget az előtte és az utána lévő részek sem magyarázzák. A következő mondat az, hogy „Jelen konstrukció a Leghátrányosabb helyzetű kistérségek támogatását célzó LHH program keretében kerül meghirdetésre.” (Nagy L betűvel írták, mint a Legnagyobb költőt a kisiskolás.) A konstrukcióban tehát az „LHH” rövidítés „leghátrányosabb helyzetű”-t jelent, az egyetemi végzettséggel sem érthető szövegfolyamat olyan kistérségeknek írják, amelyekben sokan írni-olvasni is alig tudnak. Ezt maga a felhívás is kimondja, persze nem ilyen földhözragadtan: „Az LHH kistérségben élők jelentős mértékben, átlagosan 20%-kal alulteljesítenek az országos átlaghoz képest a kulcskompetenciák terén...” Arra nincs magyarázat,

hogy mi a *kulcskompetencia*. Alacsony az iskolai végzettségük? Vagy nincs állásuk? Lám, egy pompás gumifogalom, amibe bármit bele lehet gyömöszölni.

Az ember, mint a tikkadt vándor az oázisra, úgy talál rá Illyés Gyula egykori felhívására. 1946-ban alakult meg a Magyar Népi Művelődési Intézet. Alig másfél éves léte alatt hatalmasabban eredményeket ért el, mint manapság sok ezer pályázat együttvéve, de kevesen tudnak róla, mert aztán úgy számolták fel, hogy még az irattárát is eltűzeltették. Az intézet nevében írta Illyés: „Ez az új intézet a ti kiművelésetek megkönnyítésére, előkészítésére alakult. Szerető gondossággal fordul felétek, vállalkozik érdeketekben a szervezésre, irányításra, segítségre és ha kell, a harcra is. Forduljatok hozzá bizalommal. Aki előbb jelentkezik, az hamarabb célhoz ér, több eredményhez juthat, annak faluja hamarabb kiszabadul a szellemi szolgaságból, s a magyar demokrácia nyújtotta iskolázási lehetőségeken át hamarabb beléphet a művelt, a szabad magyar közösségbe.”

Ez a felhívás nem csak érthető, hanem szép és ereje is van, ösztönöz arra, hogy mozduljunk. Hogy „csökkentsük a kulcskompetenciák terén való alulteljesítésünk mértékét” – ez valahogy nem buzdító erejű, különösen, ha valaki befejezetlen 5. osztállyal próbálja ízeletgetni.

Lehet, hogy én nem értem az idők szavát, mivel ezek a „konstrukciók” így korszerűek, hatékonyak, és „dinamizálják a humán erőforrásokat”. Hajlandó is lennék ezt belátni, ha lenne valami eredményük, de nincsen. Már nem egy uniós pályázat bonyolódott le, volt már HEFOP, meg egyéb „op”-ok sora, de a „Leghátrányosabb térségekben” a helyzet egyre romlik, és a kisbetűs hátrányos térségekben sincs másképpen. Ezt a pályázati kiírás is elismeri: „A kistérségeknek olyan támogatásra van szükségük, amely célrendszere válaszol e **mélyszegénységgel** küszködő kistérségek egymással **szorosan összefüggő problémáira**. A korábbi programok, fejlesztési források erre nem, vagy csak mérsékelten tudtak megoldást kínálni.” Csakhogy az ember már van olyan öreg, hogy jól tudja, mindig ezt mondták az előző „konstrukciókra”, és 15 év múlva is ezt fogják mondani, ha így megy tovább. Újabb titánok egyre kicsavartabb nyelven fogalmazzák meg ugyanazt: ami eddig volt, és amit ott helyben próbáltak, az az, de majd most, az ő kezük alatt égni fognak a kulcskompetenciák!

Ez így nem jól van. Nincs rendben a pályázatok társadalmi egyeztetése, nyelvezete, túlbonyolítottasága és legfőképpen az, hogy a programok Portugáliában (ott írták össze a legfontosabb kulcskompetenciákat) és Brüsszelben megfogalmazott teóriákkal közelednek az ágról szakadt magyar faluhoz, de a helyeket nem kérdezik meg, hogy mire lenne szükség. Persze nem akárhogyan kellene kérdezni, hanem olyan tekintéllyel, mint Illyés Gyula, és érdemben, komolyan, nem vállveregetve.

Hiába röpködnek e-mailen a szalonképes konstrukciók, az arra kiagyalt és beadott pályázatok, az elszámolások, ha nincs mögötte ember, táj, történelem, helyi szemlélet és őszinte, hiteles szándék. A „források” pedig szépen apadnak. Ebben az egyben tényleg hasonlít a forrásvíz és a pénz, mind a kettő könnyen elfolyik.

Földiák András,

egy véleményező szerv, a Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezetének elnöke

Helyesírásunk hiteléért

JAKAB ISTVÁN

A szlovákiai magyar pedagógusok *Katedra* című lapjának 2009. áprilisi számába *Helyesírási és nyelvhelyességi tévelgyéseink* címmel cikket írtam, amelyben elsősorban a szlovákiai magyar sajtóban megjelenő rendezvénynevek szabálytalan helyesírási gyakorlatát tettem szóvá. Helyesírási szabályzatunk 146. szabálypontja értelmében „kisbetűvel írjuk a rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi és politikai mozgalmak, programok nevét” (itt a példák közt a *magyar nyelv hete* rendezvényénv is szerepel), csak az „intézményszerűeket” (sic!) írjuk az intézménynevek mintájára, azaz nagy kezdőbetűs szavakkal (*Budapesti Nemzetközi Vásár, Szegedi Szabadtéri Játékok*). (A szabályozók nyilván az intézményszerű rendezvényekre s ezeknek a nevére gondoltak, csak hogy az *intézményszerűek*et szóalnak helyett az értelemzavaró *intézményszerűek*et alak jelent meg, de a gondot nem is ez a sajtóhiba okozza.) Én, őszintén szólva, örültem, hogy a szabályzat tizenegyedik kiadásában is megmaradt az egyszerűbb rendezvénynevé-írási lehetőség, de úgy látszik, a rendezvényszerzők és a sajtó munkatársai más véleményen voltak, mert inkább az intézményszerű rendezvények nevének helyesírásához igyekeztek alkalmazkodni. Talán nem is tudták, hogy az ilyen nevű rendezvények azért intézményszerűek, mert önálló szervezőirodájuk és saját költségvetésük van. Elhatározásukban természetesen az is szerepet játszott, hogy a nagy kezdőbetűs szavakból álló nevek jobban kiemelték a rendezvények fontosságát, mint a kis kezdőbetűsek.

Néhány évtizeddel ezelőtt a több napból álló rendezvényeinket még így neveztük meg: *Kazinczy-napok, Jókai-napok, Fábry-napok*, tehát csupán a tulajdonnévi tagokat írtuk bennük nagy kezdőbetűvel. Majd ugyanezeknek a rendezvényeknek a nevei ilyen formában jelentek meg: *Kazinczy Napok, Jókai Napok, Fábry Napok*. S e rövidebbek mellett csakhamar megjelent a *Tompa Mihály Vers- és Prózamondó Verseny* rendezvényénv is. Talán a régi kötőjeles szerkesztésű forma (*Jókai-napok*) ellen olyan kifogást is lehetett emelni, hogy ilyen értelmezést sugall a rendezvénynek: Jókai napjai (vö. *Jókai-szobor*), ugyanis még a nyelvészek között is akadt, aki inkább kötőjel nélkül írta le ezt a nevet: *Jókai napok*, mert a különírt formát így lehetett értelmezni: Jókairól elnevezett napok (a tulajdonnév a *milyen?* kérdésre felelő minőségjelző szerepében fordult elő).

Tudom, hogy magyarországi sajtótermékekben is gyakori a rendezvénynevek szavainak nagykezdőbetűsítése. Találkozhatunk ezzel a jelenséggel olyan változatban is, hogy a rendezvénynevé minden szavát nagy kezdőbetűvel írják, de olyanban is, hogy csak a név első szava nagy kezdőbetűs. S talán most következik cikkem legmeglepőbb része: az *Édes Anyanyelvünk* sem kivétel. Már régi olvasója vagyok (sőt néha írásom is jelenik meg benne), de e jelenség felfedezésekor én is meglepődtem. Meglepődtem, mert a szerzők által írott cikkekben általában ritkán fordulnak elő rendezvénynevek, s nem is figyeltem fel eddig szabálytalan írásmódjukra, de most a szerkesztőség által összeállított *Hírek – események* rovatban néztem körül (többek között a 2009/2. számban). S bizony ilyen rendezvénynevekre akadtam: *ELTE Egyetemi Anyanyelvi Napok*; „Mégis lesz Magyar nyelv éve!”, „...meghirdeti a Magyar nyelv évét”; „A Szép magyar beszéd verseny országos döntője”; *Szarvas Gábor Nap*; *II. Magyar interdiszciplináris humorkonferencia*; stb. (Nemelyik névalak már a régebbi számokban is előfordult; a nagy kezdőbetűk használatának kérdésében meg valószínűleg az illetékes rendezőszerzők módszeréhez igazodott a szerkesztőség.)

Korántsem azért esett a választásom most éppen erre a nyelvészeti, sőt nyelvművelő lapra, hogy munkatársainak helyesírási gondatlanságát leleplezzem, hanem azért, mert az ér-

dekel, hogy egy ilyen szaklap szerkesztői hogyan viszonyulnak ehhez a kérdéshez.

Már a Katedrában közölt cikkemet, melyben kritikusan írtam erről a kérdéstről, így fejeztem be: „... nem kis bosszúságot okoz a magamfajta nyelvművelőnek ..., hogy az embereknek, köztük még az újságíróknak egy része is mellőzi a helyesírási szabályokat, s inkább a divatnak hódol. Természetesen azt is látom, hogy néhány szabályunk már elavult, s ideje őket – elsősorban a szemléltető példákat – újjakkal felcserélni. De az itt leírtak ellenére azt is természetesnek fogom tartani, ha a szabályozáskor bizonyos kérdésekben engedelményeket tesznek a bizottság tagjai az eltérő gyakorlatnak. Hiszen néha épp azért tér el a gyakorlat az elmélettől, mert a megvalósítók ezt valamilyen oknál fogva szükségesnek látják. Előfordul persze az is: azért, mert nincs remény a változtatásra.” Az a tény, hogy ennek a szaklapnak a munkatársai sem a szabály alkalmazását látják fontosnak, számomra egyértelműen azt igazolja: a bizottság tagjainak fontolóra kell venniük ezt a kérdést, és olyan döntést – szükség esetén változtatást – kell hozniuk, amely megszünteti ezt a felemás állapotot.

Egyébként helyesírási szabályzatunk sok más tekintetben is megújításra, bővítésre szorul már. (Természetesen nem szerencsés dolog, hogy ez a feladat éppen a mostani válságos helyzetben válik szükségessé, de a fejlődés, változás nem áll meg az anyagi nehézségek miatt.) Itt van pl. a tudományos fokozatok írásának, használatának a kérdése; a magyar helyesírás eddig csupán az egyetemi doktori címek helyesírásának kérdését érintette. Bizonyos szomszédos országokban élő kisebbségek – jelenlegi országuk állam- és közigazgatási rendelkezéseinek megfelelően – a többségiékhöz hasonlóan kötelezően feltüntetik a hivatalos használatban nevük mellett egyetemen szerzett titulusukat, illetve tudományos fokozatukat (pl. Szlovákiában a magiszteri cím *Mgr.* rövidítését, a *PhD* és más tudományos fokozatok nevét; ez utóbbi Magyarországon is használatos), s a külföldi címek bizony néha több betűből álló bonyolult rövidítések, amelyek olykor a szövegbe szerkesztve is előfordulnak. Ez is a magyar nyelv helyes használatának kérdését érinti, és okkal várnak ebben segítségét.

Több olyan szabályunk is van, amelynek helyessége, elvi alapja megkérdőjelezhető. Pl. nem értem, miért írják a gyakorlatban nagy kezdőbetűs szavakkal az egyetemi, főiskolai tanszékek teljes nevét, noha erre sem a szabályok közt nincs utalás, sem a szótári részben nincs példa – csupán a helyesírási tanácsadó szótárakban említik a kis kezdőbetűs, nem teljes névalakokat (*angol tanszék, szerveetlen kémia tanszék*). A tanszéknevek teljes formájukban is aligha lehetnek intézménynevszerűek, mert a tanszékeknek nincs intézményjellegük, csak a karoknak. (Szlovákiában pl. a tanszéki bélyegzőt is csak karon belül használhatják; lehet, hogy Magyarországon ez másképp van?)

Azt sem értem, hogy maga az MTA Helyesírási Bizottsága miért írja nagy kezdőbetűvel a *helyesírási bizottság* kifejezés szavait a teljes nevében (pl. a szabályzat előszavában), vagy miért írják nagy kezdőbetűs szavakkal az MTA osztályainak nevét (pl. az *MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya* nében). Mitől cégszerű (intézményszerű) egy bizottság vagy egy akadémiai osztály? Lehet, hogy mindezekre a kérdésekre vannak magyarázatok, csak én nem ismerem őket? Ígérem, igyekszem majd pótolni ezeket a hiányokat. Ha mint köztestületi tagjának eddig nem sok hasznomat vette is az Akadémia, legalább ezekben a témakörökben töreksem majd segíteni. Ha más tekintetben nem, legalább az ellentmondásoknak meg a szlovákiai magyar kisebbség sajátos helyesírási gondjainak feltárában.

Készséggel közöljük jeles szlovákiai kollégánk cikkét, mert mi is érezzük, hogy a kérdés, amelyet fölvet, nagyon is fontos, s azt is tudjuk, hogy az általa jelzett következtetésekre a mi lapunk is nemegyszer szolgáltat példákat. Arra mindenképpen alkalmas ez a cikk, hogy ráirányítsa a figyelmet a szerző által észlelt anomáliára. (A szerk.)

Ahogy a Műegyetemen tanítom...

Még a holt nyelv is (pl. a latin) változik, fejlődik, ha nem is szerkezetében, de szókincsében. Egy élő nyelv, mint pl. a magyar, természetesen állandó mozgásban van, változik – fejlődik és romlik (egyidejűleg). Akiknek szívügyük a nyelvhelyesség, nem gátolják a nyelv fejlődését, de küzdenek a nyelv romlása ellen (sokszor reménytelenül). Az igazi veszély nem az idegen szavak terjedésében van. Ha nem nagyképűségből használ valaki idegen szót, akkor abban semmi kivételaló nincs, még akkor sem, ha van magyar megfelelője – ugyanis a kettő között mindig van legalább árnyalati különbség, gyakran sokkal nagyobb.

Nem vagyok arról meggyőződve, hogy a nyelvújítók tevékenysége valóban olyan hasznos volt, ahogy azt az iskolában tanítják. Azt mindenesetre elérték, hogy a magyaroknak nehezebb idegen nyelvet megtanulni, mint másoknak, mert a másik nyelvnek nemcsak a nyelvtanát kell elsajátítanunk, hanem szókincsének 99%-a is idegen nekünk. Mekkora különbség van mondjuk az orosz és a francia nyelv között, mégis sokkal könnyebben bővíti francia szókincsét egy orosz diák, mint egy magyar: az orosz nyelvújítók (nem is voltak) nem irtották ki a francia eredetű szavakat, a mai orosz nem is érzi azok idegen voltát, mint ahogy ma már mi sem érezzük szókincsünk 80%-áról, hogy az mongol, török, szláv stb. eredetű.

Egészen más helyzet a magyar szavak, kifejezések helytelen, pongyola, és ami mérnöki szempontból még sajnálatosabb, hibás, szakszerűtlen használatával. Az alábbiakban néhány elretentő példát mutatok be abban a reményben, hátha lesz neki foganatja legalább 5%-os hatáskokkal.

Természetesen ebben az írásban csak azokra a szakmai kifejezésekre térek ki, melyek a napisajtóban is gyakran előfordulnak.

Robbanómotor

A belső égésű motorra általában nem jellemző a robbanás: talán a „kopogásos égés” közelíti meg leginkább a robbanás fogalmát. Helyesen nyilván: *belső égésű motor*. Sajnos, az egyik középiskolai fizikatanönyvben is *robbanómotor* olvasható. (Lancsarics professzor: „A 19. században kísérleteztek a robbanómotorokkal. Később abbahagyták, mert túl gyakran kellett a kezelőket pótolni.”)

4 lábú – 4 lábas

Amikor én még a Műegyetemre jártam, Kovácsházi és Jurek *négyhengerű, kétszeleplű* motorról beszélt, s nem *négyhengeresről, kétszelepesről*. Ma? „16 szelepes motor”.

Miről is van szó? Tizenhat db szelepes – azaz nem részvezérlésű – motorról, vagy egy darab tizenhat szeleplű motorról? Valójában az utóbbiról.

Mivel ez a pongyola és magyartalan szóképzés ritkán okoz félreértést, ezért néhány oktató megengedhetőnek tartja a „szelepes”-t mindkét esetre („szél ellen...”), annak ellenére, hogy tudják, nem mindegy, mikor melyiket használjuk az -ú, -ű (-jú, -jű) és az -s (-as, -es) melléknévképző közül a mennyiségjelző melléknév képzésekor (s nem képzésénél!).

Ugyanis ha a mennyiség mérhető (nem megszámlálható), akkor: 2 literes, 4 méteres, 6 amperes stb., de ha megszámlálható: 2 fedelű, 4 szeleplű, 5 ajtajú stb.

A minőségjelző melléknév képzésekor nincs ilyen probléma, mindkét képző megkötés nélkül használható: (*nagy erejű*, azaz erős, *rugós*, contra rugózatlan, *hengeres* (motor) contra Wankel-motor, *szelepes* contra részvezérlésű stb.)

Sajnos, ez a pongyolaság az élet más területein is elterjedt. Míg pl. a Hazai s Külföldi Tudósítások 1821-ben ezt írta: „mintegy 30–40 házak állítottak fel, melyek mind két emeletűek...”, addig ma házak mindenki 2 emeletet mond, s csak a szövegkörnyezetből derül ki, hogy 2 darab emeletes házról, vagy egy darab 2 emeletű házról van-e szó. Természetesen ma már hiábavaló próbálkozás lenne az „emeletű” kifejezés visszaállítása.

Meghajtómű, meghajtás

A ricinus meghajt, a hajtómű hajt! – mondta annak idején Kovácsházi tanár úr. Akár kétkerék-, akár *négykerék*hajtás (nem *négykerék*meghajtás) esetén.

Elsőkerék-hajtás – mellsőkerék-hajtás

Az utóbbi hibás: az autónak nincs melle. Az *első* melléknév rövidített alakja: *első* (lásd: hátulsó = hátsó). Az véletlen, hogy az 1. (első) sorszámnév alakilag megegyezik az *első* melléknév rövidített alakjával.

Üzemanyag

Az esetek 95%-ában *hajtóanyag*ról (benzínről, gázolajról) van szó. Pedig az *üzemanyag* ennél lényegesen tágabb fogalom: mindazon anyagok összessége, amelyek az üzemeltetéshez szükségesek, a hajtóanyagtól kezdve az olajokon, a hűtő- és a fékfolyadékokon, a desztillált vízen stb.-n keresztül mondjuk a jégmentesítőig. Furcsán néznének ránk egy boltban, ha 2 kg gyümölcsöt kérnénk. Nyilván megkérdeznék, mire gondolunk, almára vagy szilvára?

Az *üzemanyagtartály* helyett is helyesebb *benzin-* vagy *gázolaj*tartályt mondani, vagy egyszerűen: *tankot* (ez is csak annyira idegen szó, mint maga a *benzin* vagy a *gázolaj*). Elvégre tanakolni szoktunk.

Egyébként a benzint (gázolajat stb.) *tüzelőanyag*nak hívjuk, ha nem a jármű, hanem a motor felől közelítjük meg, például motorok összehasonlításakor (nem összehasonlításánál!). A *tüzelőanyag-cellát* sem szabad (na) *üzemanyag-cellának* hívni.

Automata – automatikus

Az első: főnév. A második: melléknév (jelző). Sebességváltó: *automatikus*. A berendezés, a szerkezet, ami automatikussá teszi a sebességváltó működését, az az *automata*. Tehát az „automata sebességváltó” hibás.

Centírozás – centrírozás

Ha valaki egyáltalán meri használni a kerékkiegyensúlyozás „külföldi” nevét, akkor nyilván nem centizni akarja a kereket, hanem *centrumba* hozni a tömegközéppontját. Tehát: *centrírozás*. Ennek ellenére nagyon sok cégtáblán olvasható a „centírozás”. De ha már szóba került a cégtábla, bizony nem ritka a „szervíz” sem a *szerviz* helyett.

Százalék – százalékpont

„A határfok 20%-ról 30%-ra javult (nem emelkedett!). A 10%-os növekedés ennek és ennek köszönhető...” – olvasható sok esetben. Pedig a határfok 50%-kal nőtt! Ez felel meg a 10 *százalékpontnyi* növekedésnek.

Médiák – médiumok?

A Kárpátok több Kárpátokból (Keleti-, Déli- stb.) áll, mégsem mondjuk, hogy *Kárpátokok*. Nem egészen azonos a probléma a *médiák*kéval, de az közös, hogy a *média* is (önmagában) már többes szám! Egyes szám: *médium* (eszköz). Vannak női médiumok (akiken keresztül érintkezésbe lehet kerülni a holtakkal), vannak oktatási médiumok (diavetítő, film stb.), s vannak olyanok, mint a nyomtatott sajtó, a televízió, a rádió, az internet (nem nagy *i* betűvel!) stb. Ezek együtt: *média* (s nem *médiák*!). De ma már nemcsak a kommunikációs médiumok együttesét értjük *média* alatt, hanem egy tágabb fogalmat: magát a kommunikációt, eszközeivel, embereivel, termékeivel stb. együtt. A *médiák* kifejezés még akkor is elgondolkodtató, ha előzőleg külön beszéltünk mondjuk európai és amerikai médiáról, vagy nyomtatott és elektronikus médiáról.

Internet

Végül néhány szót az internet befolyásáról a magyar nyelvre. Sokan kárhoztatják. Pedig úgy gondolom, hogy az internet sem rontja, hanem (általában) fejleszti nemcsak az írást, de magát a nyelvet is. „A rengeteg rövidítés, egyszerűsítés sok esetben ellentmond a magyar helyesírásnak” – olvastam egy újságcikkben. Erről Heltai *mozi*-ja jut az eszembe. A magyar nem szereti a hosszú szavakat, nem véletlenül születnek a *mozi* mintájára olyan szavak, mint pl. a *szia*, a *busz*, a *trolis*, a *kovi*, a *pari*, az *ubi* stb., melyek hallatára sok magyartanárt a rosszullet környékez – indokolatlanul. De nekem tetszenek az olyan internetes rövidítések is, mint pl. *légyszí*, *progi* stb.

Lévai Zoltán

A szerző a Budapesti Műszaki Egyetem professor emeritusa. (A szerk.)

Tanárok és tantárgyak

A magyartanártól a mozgóképkultúra- és médiaismeret-tanárig

A közelmúltban átalakult a tanárképzés rendszere, és ugyancsak átalakulófélben van közoktatásunk is. Tartalmi, szerkezeti és szervezeti változások sorozata révén új tantárgyakkal, új képzési formákkal és új tanári szakképzettségekkel találkozhatunk. Ez alkalommal maradjunk az utóbbinál, tehát annál a kérdésnél, hogy mit tanítanak a tanárok, pontosabban hogyan nevezzük meg őket szűkebb szakterületükre utalva.

Korábban az egyszerű és egyértelmű tantárgynevek miatt könnyű dolgunk volt: *történelemtanár*, *matematikatanár*, *kémia-tanár*, *földrajztanár*, *énektanár*. Helyesírásuk sem okozott gondot, mivel az előtag és az utótag között lévő jelöletlen birtokviszony, esetleg jelentéstömörítő jelleg miatt egybeírjuk az ilyen összetételeket (*történelemtanár = a történelem tanára*, illetve *történelmet tanító tanár*). Más szabály vonatkozott a *testnevelő tanár*ra, melynek előtagja folyamatos melléknévi igenév. Két egyszerű szó minőségjelzős viszonyát egybeírjuk, ha nem alkalmi szókapcsolat (*a gyerekeket nevelő tanár*), hanem állandósult, összeforrott szóösszetétel (*nevelőtanár*). Amikor viszont valamelyik tag már eleve összetett szó, különírjuk a kifejezést. Erdemes megemlíteni a nyelvtanárookra vonatkozó szabályt is. Az *angoltanár*, *némettanár*, *magyartanár* jelentéstömörítő összetétel: az angol, német, magyar nyelvnek a tanára. Helyesírásunk értelemtükröző jellegét mutatja, hogy mást jelent különírva, minőségjelzős szerkezetben: az *angol tanár* a szigetországból érkezett, és esetleg történelmet vagy természetismeretet tanít.

Következzenek az újabb szakok! Nyelvi-helyesírási szempontból továbbra sincs gond a következőkkel: *pedagógia-tanár*, *etikatanár*, *ügyviteltanár*, *kommunikációtanár*, *informatika-tanár*, *környezettanár*, bár az utóbbi kissé „dadogásra” sikeredett. Nem véletlen, hogy a képzési formát tárgyaló hivatalos rendeletben kötőjellel tagolják (*környezettan-tanár*), bár helyesírási szabályaink szerint maradhatnánk a kötőjel nélküli egybeírásnál. Érdekes, hogy az általam használt szövegszerkesztő program is „jobban tudja” ezt magánál a szerzőnél, mert az egybeírt formát pirossal aláhúzza, és csak a kötőjel kitétele után nyugodott meg. Példánk mindenesetre azt mutatja, hogy új szavak alkotásakor szerepet kaphat a jóhangzás és a nyelvészeti szempont.

Mint az élet minden területén tapasztaljuk, napról napra egyre bonyolultabb fogalmakkal ismerkedünk meg, s ez alól nem kivétel az iskola sem. Következzenek tehát azok a megnevezések, amelyek a helyesírás magas fokát igénylik. A többszörös összetételekben figyelembe vesszük a szótagszámlálás szabályát, mely szerint a hat szótagnál hosszabb alakulatokat kötőjellel tagoljuk: *drámapedagógia-tanár*, *egészségfejlesztés-tanár*, *minőségfejlesztés-tanár*, *háztartásgazdálkodás-tanár*, *természetismeret-tanár*. Az egybeírás oka ezekben az esetekben a bevezetőben már említett

jelöletlenség. Következő példánkban viszont már a mozgósabályt alkalmazzuk. Az eredetileg különírt szókapcsolat egészére vonatkozik az utótag: *fogyatékosok rekreációja – fogyatékosok rekreációja-tanár*. Hogy ez mennyire szerencsés megnevezés és írásmód, azt mindenki döntse el saját maga.

Más kifejezések leírásakor további nehézségek adódnak. Az igazán bonyolult szókapcsolatokban az első elem hiányzó utótagját kötőjel helyettesíti: *hon- és népsmerettanár*, *mozgóképkultúra- és médiaismeret-tanár*, *játék- és szabadidő-szervező tanár*, *ábrázológeometria- és műszakirajz-tanár*. Az utóbbi esetben nem a többszörös összetételek szótagszámláló szabálya miatt kell a kötőjel a *tanár* szó elé, hiszen a kifejezés második eleme hat szótagnál áll, és csak a hatodik után kellene a kötőjel. Mivel az *ábrázoló geometria* és a *műszaki rajz* önmagában különírandó, ismét a mozgósabály alkalmazásával találkozunk, mégpedig a *-tanár* utótagnak köszönhetően. Tehát ez okozza – és fokozza – a gondot. A *vizuális- és környezetkultúra-tanár* utóbbi tagja viszont már nyolc szótagnos, de itt sem a többszörös összetételek szótagszámlálási szabálya, hanem ismét a mozgósabály téteti ki a kötőjelet, bár azt is mondhatnánk, hogy a kettő ötödik ebben a bonyolult alakulatban. A nyelvtanárokat már említettük, de a nemzetiségi nyelvek kapcsán ugyancsak szükségünk van a mozgósabályra: *nemzetiségiszlavok-tanár*, *nemzetiségiukrán-tanár*, *nemzetiségi görög-tanár*.

Eddigi hagyományos megnevezéseink révén hozzászoktunk a különféle tanári szakképzettségek egybeírásához. Most viszont már vannak különírt, nem kevésbé bonyolult formák: *ember és társadalom műveltségterületi tanár*, *magyar mint idegen nyelv tanára*, *pedagógiai mérés és értékelés tanára*, *multikulturális nevelés tanára*. A különírás indoka lehet, hogy a szó szerkezet első eleme összetétel, egyszersmind – a *testnevelő* mintájára – folyamatos melléknévi igenév: *tehetségfejlesztő tanár*, *tantervfejlesztő tanár*. A mögötte lévő tartalom pontos ismerete nélkül meglehetősen furcsa a *tanulási és pálya-tanácsadási tanár* fogalma. Az összes közül a leghosszabb, hat szóból álló alakulat az *életviteli és gyakorlati ismeretek műveltségterületi tanár*. Nyilvánvaló persze, hogy a mindennapi nyelvhasználatban ilyen körmönfont szó szerkezetek nem bizonyulnak életképesnek. De vajon milyen rövid megnevezést fogad el köznyelvünk az utóbbiak helyett?

Zimányi Árpád

Hévízen „indian” kedvezményt adnak a Tófürdőben. Egy hetilapban ezt olvastam: „az *indian nyár* kíméletesen bánt a kormánnyal, és kedvezett az aszúdodásnak...”

Mintegy negyven évvel ezelőtt azt tanultam, hogy a franciák a vénasszonyok nyarát *été indien*-nek hívják. Akkor elfogadtam, hogy ez gallicizmus. Pedig valószínűleg csak előbbre jártak a franciák az Amerika-majmolásban, mint mi. Ámbár nekik mint egykori gyarmattartóknak még lehetett valami közük az indiánokhoz. Nekünk azonban – a May Károly- és Cooper-regényeken kívül – semmi.

Ez az átkozott „PC”-nyelv! Itt természetesen nem a számítógépről (personal computer) van szó, hanem a politikai korrektkedésről. De persze, ez se nem politikai kifejezés, se nem korrekt. A *korrekt* szó ugyanis azt jelenti rendesen, hogy helyes, pontos. A mellébeszélés pedig sohasem helyes, se nem pontos. A finomkodás hamis. Attól, hogy másként nevezünk valamit, nem lesz más. A *fogyatékos* semmivel sem lesz épebb, ha *fogyatékkal élőknek* mondják.

A tapintat szép. Nem mondjuk senkinek sem a szemébe, hogy vén. Már a népmesében is azt mondta a vénasszony a szegény ember vagy a király legkisebb fiának, hogy „szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál”. Most már az *öreganyám* is sértő volna. Már csak *idős hölgyek* vannak – de ettől még ugyan-

úgy megöregszünk. Legközelebb az *idős* szó válik szalonképtelenné, de nekem ne mondja senki, hogy *szépkorú*, mert mindenki tudja, hogy nem annyira szép az öregkor, különben nem akarna mindenki fiatalabbnak látszani. Tartalommal szépíthetünk rajta, eltagadással nem. No de azzal igazán senkit sem sértünk meg, ha a nyarutót, a napos őszt *vénasszonyok nyarának* mondjuk. Hagyományosan ez a magyar neve. Senkire sem mondtuk ezzel személyesen, hogy ő vénasszony, csak az évszakot jelöltük meg így, és ez így szép, mert a mi elnevezésünk, őriz valamit őseink gondolkodásából. Valami szépség a vénasszonyoknak is jár. Az életet egy naphoz is hasonlítjuk: *élete delén*, *élete alkonyán*, de hasonlíthatjuk az évhez is. Ilyenkor a tavasz jelenti a fiatalságot, a nyár a felnőtt életet, az ős pedig az öregkort. Erre utal az is, hogy a hajunk *őszül* – ha nem festjük.

Ha az idegenforgalom attól fél, hogy szeptemberben senki sem fog nyaralni menni, nehogy vénasszonyok gondolják, hát mondjanak *utószезoni* kedvezményt, *nyugdíjasok nyarát*, sőt, bánom is én, *idős hölgyek nyarát* – még azt is inkább, mint *indian nyárt*! És akkor alkalmazzanak *romazenészt* a vendéglőben, mert szegény cigányzenészek az aluljárókban pazarolják tehetségüket rendes munka híján.

Buvári Márta

Az elveszett kincs

Angoltanárként többször próbálkoztam azzal, hogy a szemantizálásban (a szavak jelentésének megvilágításában) segítségül hívom a közös szókincset: azokat a – főleg latin eredetű – szavakat, amelyeket a magyarban is használunk, legtöbbször csak kevésbé eltérő alakban. Ilyeneket, mint *accept* (akceptál), *confirm* (konfirmál), *culminate* (kulminál), *invite* (invítál), *prefer* (preferál), *represent* (reprezentál), *aspect* (aspektus), *comfortable* (komfortos), *emotion* (emóció), *identity* (identitás), *instruction* (instrukció), *local* (lokális), *nation* (náció), *reference* (referencia), *return* (retúr), *talent* (talentum).

Ám rendre kudarcot vallok: a középiskolás diákok számára a magyarban használatos megfelelők éppannyira idegenek, mint azok az angol szavak, amelyeket magyarul kívánok velük. Akkor sem járok sokkal jobban, ha a különféle tantárgyaik tananyagában szereplő szavakra célozgatok, mint például *initially* (iniciálé), *nature* (naturalizmus), *future* (futurizmus). Nyilván ha meg is tanulták e szavakat, a jelentésükkel, eredetükkel nem sokat törődtek.

Kokolhatnánk, persze, mindezért a latinos műveltség hiányát, de szerintem nem (illetve nem csak) erről van szó. Én sem tanultam már latint (nem érdem, de tény: „történelmileg így alakult”), mégis ismerem e

szavakat. Természetesen nem várom el, hogy a diákjaimnak olyan szókincsük legyen, mint amilyenre én 50 éves koromra szert tettem, de hogy a segítségül felhozott szavak egyikét sem ismeri senki sem, az már az olvasottság és (részben ebből is következően) az általános tájékozottság nagyfokú hiányát mutatja.

Egy-két olyan szó is előfordul az órán, amelyet használnak, de nem tudják a pontos jelentését, így hiába hozom fel az *exclusive* és a *special* szavak esetében az *exkluzív* és *speciális* magyar megfelelőket, a jelentés nem lesz világosabb a tanulók előtt. Sőt, az általuk használt alak félrevezető is lehet. Hisz például a *career*-t nem lehet *karrier*-nek fordítani, mert míg az angol egyszerűen csak életpályát jelent, a magyar változat sikeres életpályát.

Arra a következtetésre jutottam hát, hogy nem lehet szemantizálni a latin eredetű angol szavakat a magyarban is meglévő alakváltozatokkal – bár nem állom meg, hogy meg ne említsem ezeket az órákon. Ám lassan inkább a fordítottjának lesz létjogosultsága: a tanult angol szavakra hivatkozhatom, ha magyarórán (ugyanis magyartanárr is vagyok) kerül elő egy-egy latin eredetű idegen szó.

Balog Lajos

Nem mindig elég a vessző!

A negyedszázados, új (azaz 11.) kiadású helyesírási szabályzat 244. pontjából idézek: „A többszörösen összetett mondatokban pontosvesszővel határoljuk el egymástól a szorosabban összetartozó tagmondatok csoportjait...” Ez utóbbiakat Hernádi Sándor a szintén akkoriban megjelent Elmondani nem is nehéz című könyvében ötletesen *tömbök*nek nevezi. Szerinte is „kívánatos, hogy a központoszással ne csak a mondatokat, hanem a tömböket is elhatároljuk” (139). Példáit, amelyekkel áttekinthetőbb, könnyebben értelmezhető mondatok szerkesztésére serkent mindenkit, ezúttal mellőznöm kell. Magam viszont hozok néhány egészen friss adalékot, amelyeknek leírói mintha a vesszőn kívül más elhatároló írásjelet nemigen ismernének. Hernádi nyomán szívesen beszélek itt is tömbelhatárolásról vagy egyszerűen *tömbösítés*ről. Idézendő példamondataimban épp erre lesz szükség.

„Ott úsztam mellette, ha süllyedt, kihúztam, itt vagyok veled, ne félj!” (a Szabadon, örömmel, szeretettel című interjúkötet 20. oldalán). Távlabbról érinti a témánkat, de azért megjegyezzük: a *kihúztam* után is érdemes a vesszőt másra, legszerencsésebben kettőspontra cserélnünk. Tömbösítsünk tehát: „Ott úsztam mellette; ha süllyedt, kihúztam: itt vagyok stb.” Máris a helyes értelmezés jött létre.

„A cigi a számban lógott, amerre jártam, bedobtam egy kávé, nem ettem” (Szabad Föld kalendárium 2009.

237). Végelemzésben az általam kiemelt összefüggésben is gondolkodhatunk, mégis mintha másról lenne szó: „A cigi a számban lógott; *amerre jártam, bedobtam egy kávé...*”

Jöjjön egy „csak” öt tagmondatból álló közlés: a Metropol könyvtár Lelki egészségünk kötetének 5. oldaláról. A köztük lévő négy csupa vessző eleve feljogosít némi karikírozásra: „Az agy mindig a pillanatnyi lelkiállapotot rögzíti, ha több a jó élmény, az alaphangulat általában jobb lesz, ha rossz élmények vannak túlsúlyban, az alaphangulat is negatív szinten rögzül.” Nos, az első tagmondat után rögtön érdemes kitenni a pontosvesszőt vagy akár egy kettőspontot. A továbbiakban pedig eképp fest a helyes tömbösszefüggés: „...; ha több a jó élmény, (akkor) az alaphangulat általában jobb lesz; ha (pedig) rossz élmények vannak túlsúlyban, (az esetben) az alaphangulat is negatív szinten rögzül.”

Még annyit: az igényesebb tömbösítéssel olykor még az álfelsorolás is kivédhető. Végső példánk egy ilyet mutat be: „megszerveztük a hitoktatást, körmeneteket, templomi búcsút tartunk” (Hit és élet Bács-Kiskun megyében kalendárium 2009. 99). A kétszer befejeződő (!) mondatba okvetlenül be kell tenni a pontosvesszőt: „... megszerveztük a hitoktatást; körmeneteket, templomi búcsút tartunk.”

Holczer József

Üzletnév-divatbemutató

Többször volt már alkalmam megtekinteni divatbemutatót. Természetesen a férfitekintet szívesen időzik a hölgyek kecses léptein és alakján, jó közletről látni a szép ruhákat a közönség közé benyúló kifutón. Később már apróbb elemekre is figyelni kezdtem: milyen az összhang a modell karaktere és a ruha között, mennyire erőltetett vagy természetes a lányok mosolya a divatot bemutató deszkákon és a többi.

E hosszasan tűnő bevezetés után egy másik divatról, az üzletnévdivatról kívánok szólni. Egy jó elnevezés fél siker. Ha találó és könnyen megjegyezhető, sőt a név és a vállalkozás között van valami összefüggés is, a legfontosabb kritériumoknak már eleget tettünk. Kétségtelen, hogy bizonyos esetekben nehéz mindennek megfelelni. A következő példák mégis azt bizonyítják, hogy nem lehetetlen.

Az utóbbi években egyre több olyan üzlet, pontosabban udvar, illetve kert nyílt, ahol díszköveket és egyéb, a kertet ékesítő kiegészítőket lehet vásárolni. Íme néhány konkrét elnevezés: nyilván a két kőkorszaki szakira, Frédire és Bénire gondolt az egyik üzlet tulajdonosa, amikor kitalálta a *Kőkorszak díszkő- és kertcentrum* elnevezést. A *Kincses kert* név pedig nemcsak azért találó, mert Stevenson regényét, a Kincses szigetet juttatja eszünkbe, hanem azért is, mert a tulajdonos vezetéknevével is megegyezik. Nagyon sajátos a *Szevasz, Gyula! Kft.* elnevezés, olyan, mint a *Csá! Misi* zenekaré. *Jobb, mint otthon*, ezt a nevet adta az egyik vendéglő tulajdo-

nosa, amivel nyilván vitatkozna jó néhány háziasszony. A *Csillagvizsgáló* kocsmánév pedig onnan ered, hogy akik oda járnak, igen gyakran emelgetik a poharat, így a mozdulat olyan, mintha egész este a csillagokat vizsgálnák. Ugyancsak kocsmánév a *Fröccsöntő*, és itt természetesen nem a műanyag termékek gyártójára kell gondolni, hanem a bor és a szóda különböző arányú elegyére. A *Szomjas Postás* sörözőből pedig át lehet menni a *Puncsos Mancsok palacsintabárba* vagy a *Falánk Fanni cukrászdába*. A *Zár-bazár* vagy *Zárba zár* lakatot, zárat, vasalatokat árusító és rögzítéstechnikával foglalkozó üzlet. A *Dobdokter* kipufogószerviz, a *Sarkantyú* pedig cipészet. A *Tingli-Tanga* fehérneműbolt nyilván alsóneműket árul, míg a *Kerek Perc* pékségben bizonyára kapható a perecen kívül másfajta pékáru is. Óriási névözönnel árasztanak el bennünket a turkálók, azaz a használtruha-kereskedések. Most csak egyet említenék. Nyilván Móricz a kedvence annak a tulajdonosnak, aki a *Turimuri* nevet adta üzletének.

Haj! Vágod? Elnézést kérek, ha valaki úgy gondolná, hogy ilyen bizalmas stílusban akarok hozzá szólni, ráadásul tegező formában. Mindössze arról van szó, hogy egy fodrászat nevét kívántam bemutatni. Fialatos, szellemes. S mielőtt locsifecsinék tűnnék, zárom gondolataimat a *Locsifecsi* fodrászattal, és máris rohanok a *Létrahuszár* festékboltba.

Minya Károly

Egybe vagy külön?

Az egybeírás és a különírás nemegyszer okoz gondot a tollforgató embernek. Íme az írásom első mondatában szereplő *nemegyszer* is kétféleképpen írható. Ebben a mondatban a szó azt jelenti, hogy gyakran, azaz többször okoz gondot az egybe-, illetve a különírás. A két szó különírása pedig azt jelenti, hogy nem egyszer, hanem többször történik meg a cselekvés. Például a rendetlenkedő kislíára ekképp förmed rá a türelmét vesztett apa: „Már *nem egyszer*, hanem százszor is megmondtam, hogy ne szaladgálj!”

Ugyanígy különböztetjük meg az *egypár* 'néhány' és az *egy pár* 'két darab' jelentésű szavakat. Íme: A késő esti órákban csak *egypár* ember sétál az utcákon. De következő mondatban már két szó az *egy pár*: Vettem *egy pár* barna félcipőt.

A múltkoriban egy híryanagban olvastam azt a mondatot, amelyben a *csakúgy* helyett – hibásan – a *csak úgy* szerepelt. Idézem: „*Csak úgy*, mint az elmúlt években, idén is rendőrök segítik a forgalmas gyalogátkelőhelyen a diákok közlekedését a tanév elején.”

Mindenekelőtt lássunk egy példát a *csak úgy* helyesírására! Ha valaki az üzletben a különféle árukat szemléli, a túlon túl udvariasnak, de olykor tolaakodónak tűnő eladó azonnal ott terem mellette, és megkérdezi: „Segíthetek?” Ilyenkor a nézelődő, tehát nem biztosan vásároló személy így szokta megköszönni az eladó közreműködését: „Köszönöm, *csak úgy* nézelődöm.” Ebben a mondatban a *csak úgy* azt jelenti, hogy csupán nézelődöm, nincs szándékom vásárolni.

Az egybeírt alak azonban mást jelent. Összehasonlítást fejez ki, miként a kifogásolt mondatban is. Az említett hírben ugyanis arról volt szó, hogy a rendőrök ugyanúgy, mint az előző években, az idén is segítik az iskolás gyerekek biztonságos közlekedését. Tehát nem *csak úgy*, mondjuk, mellékesen, hanem nagyon is céltudatosan, ahogy ezt évek óta teszik, vigyáznak a gyerekek testi épségére. Tegyük ezt továbbra is, *csakúgy*, mint eddig!

Dóra Zoltán

Nyelvi játékok a kereskedelmi szlogenekben

Napjainkban a tömegkommunikáció egyik leggyorsabban terjedő, folyamatosan erősödő műfaja a reklám. A termékeket, szolgáltatásokat népszerűsítő hirdetések egyre nagyobb presztízsre tesznek szert, a gazdaságban immár nélkülözhetetlen funkciókat töltenek be. A reklám újabb és újabb hirdetési felületeket hódít magának (aszfalt, mozgó járművek, épületek ablaküvegei stb.), ennek következtében egyre szélesebb közönség számára válik elérhetővé. Bármerre jár az ember, nem kerülheti el a figyelemfelkeltő üzenetek áradatát, melyet a különböző médiumok közvetítenek.

Manapság egyre több termék áll a vásárlók rendelkezésére, s ez a dinamikus növekvő kínálat versenyre ösztönzi a vállalatokat, a termelőket és a szolgáltatókat egyaránt. A vevőket különleges, frappáns, hangzatos nyelvi, vizuális, illetve akusztikus hatásokkal kívánják megnyerni. Hirdetéseikben előszeretettel alkalmaznak rövid, tömör üzeneteket (szlogeneket), melyek a cég profilját, egy-egy márka jellemzőit foglalják magukban.

A szlogen feladata, mint általában minden reklámé, a hatékony meggyőzés egy-egy termék vagy szolgáltatás eladása érdekében. A szlogen akkor hatásos, ha frappáns, leleményes nyelvi megvalósulásával, tömörségével fel tudja hívni magára a befogadók figyelmét, s meg tudja győzni a vevőket arról, hogy a reklámozott terméket érdemes megvenniük, hiszen az a legkiválóbb a rivális forgalmazók ajánlatai között.

A továbbiakban azokat a reklámjelmondatokban megjelenő nyelvi eszközöket igyekszem számba venni, melyek elsősorban találékony-sággal, jóhangzással keltik fel az emberek érdeklődését.

A reklámszövegírók gyakran a szavak többértelműségét használják ki hirdetéseikben. Az alábbi üzenetek olyan poliszém kifejezéseket tartalmaznak, amelyek minden lehetséges értelmezése az adott termékhez vagy szolgáltatáshoz kapcsolódik, így a befogadó könnyen felismeri a különböző jelentéseket. A *hiteles bank* (FHB), *Belevál* a gyerekeknek (Huggies pelenka), *A vezető magazin* (Autó-Motor), *Időálló nyugalom* (Lazurán festék), *Egy hét és a gombának fújta* (Lamisil Spray), *Teret a vásárlásnak* (Market Central Ferihegy), *Nem marad talpon a gomba* (Térbisil krém).

A szójátékokon alapuló szlogenek között különlegesek az ún. áthallásos szlogenek, amelyek jól ismert szólások, kifejezések eltorzításával jönnek létre: az átalakítás gyakran csak egy-egy hang megváltoztatásával, cseréjével történik. Ezekben az esetekben olyan szólásokat,

szavakat választanak ki, melyeknek eredeti alakja is kapcsolódik a reklámozott áruhoz: *Tele királyság* (Royal vodka) (vö. *fele királyság*), *Szálunk rendelkezésére* (Malév) (vö. *állunk rendelkezésére*), *Egy légi jóbarát* (egy régebbi Malév-szlogen) (vö. *egy régi jóbarát*), *Minden esetre* (Supralux festék) (vö. *minden esetre*), *Szebb és csobb* (Suzuki Splash) (vö. *sebb és jobb*), *A világraszóló biztosítá(r)s* (EUB Bank) (vö. *a világraszóló biztosítás – társ*), *Gondoskodunk, tehát vagyunk* (a Hungária Biztosító egykori jelmondata) (vö. *gondolkozunk, tehát vagyunk*).

Sok cég úgy próbálja felhívni termékeire a figyelmet, hogy szlogenjeiben megjeleníti a termék vagy a szolgáltató nevét is. A befogadó sokszor hallja, látja a márkanévet, így rövidebb idő alatt megjegyzi: *Calgonnal a mosógép is tovább él* (Calgon vízlágyító), *A legkisebb is számít! Tesco*. (Tesco), *Bízzon a Vanish-ben, felejtse el a foltokat* (Vanish). Ezekhez a reklámokhoz általában zenei aláfestés is tartozik, ami még fülbemászóbbá, könnyebben elsajátíthatóvá teszi a szövegeket. A legtöbb ember, ha valóban emlékszik ezeknek a termékeknek a szlogenjére, akkor szinte csak a ritmussal és/vagy a dallammal együtt képes felidézni őket.

Találkozunk olyan szlogenekkel is, amelyek a márkanévet humorosan szövik bele a mondatba: *Kezeljük ACCerüen* (ACC 200), *Gondolkozunk reálisan* (Reál élelmiszer), *A szükséges Plusz* (Plusz pezsgő-tabletta), *Agyadra Mentos?* (Mentos Gum), *Szeretnél „Patézni” velem?* (Rio mare Paté pástétom).

A következő szlogenben a reklámszövegírók a tréfás hangzás elérése érdekében a csupa *e* magánhangzót tartalmazó ún. eszperente nyelvet alkalmazták: *Megszereted e cseh remeket* (Kozel sör).

A fentebb bemutatott nyelvi formák minden esetben felhívják az emberek figyelmét a reklámozott termékre. Ezt használják ki a reklámkészítők a szlogenek megalkotásakor, ezért alkalmaznak hatáselkötő eszközöket, vagyis nyelvi játékokat, különféle alakzatokat, például szóismétlést: *A fekete fekete marad* (Perwol Black Magic mosópor), paronimát: *A nem poroló poroló* (Swiffer), tagadó-, illetve tiltószókat vagy éppen kérdő mondatokat.

S bár napjaink reklámjaira inkább a nyelvileg kifogásolható, ötletelen szlogenek jellemzők, a fenti példákban bemutatott egyszerű, érthető, tömör és frappáns jelmondatok reménységgel tölthetnek el bennünket.

Gárdonyi Éva

VISSZHANG

Ne „vekzáljuk” az olvasót!

Kemény Gábor *Örökzöldek a pálya széléről* című cikkében (Édes Anyanyelvünk, 2009/3. sz.) az idegen szavak használatában előforduló pontatlanságokról ír.

Doktorjelöltként a négy országos politikai napilap nyelvének stilisztikai vizsgálatával foglalkozom. A politikai napilapok cikkeiben egy idő óta megnőtt az idegen szavak száma. Ez a növekedés nem egyértelműen elítélendő, mert az idegen szavak is gazdagíthatják a magyar nyelvet, de használatuk fő szabálya mégiscsak az, hogy ha van helyettük megfelelő magyar szavunk, akkor inkább ahhoz folyamodjunk. Az alábbiakban néhány olyan példát idézek, amely azt bizonyítja, hogy a szerzők olykor tévesen vagy fölöslegesen, vagy csupán a figyelemfelkeltés céljából használják az idegen szavakat.

Némelyik újságíró ismeri ugyan az idegen szó jelentését, de pontos írásmódjának már nem néz utána, hanem megelégszik azzal, hogy „hallás után” szerkesszen vele mondatokat, pl. „Névtelen emberek ezreit *vekzálják* a hatóságok” (Magyar Nemzet, 2006). Az Idegen szavak és kifejezések szótárának 890. oldalán a *vegzál* forma olvasható. E latin eredetű ige magyar megfelelői: *zaklat*, *nyaggat*, *szünet nélkül háborgat*. A napilap cikkírója felcserélte a *g ~ k* hangpár elemeit (bár mentségére szolgáljon, hogy régebben meg *vegzál*-nak írták). A magyar megfelelők valamelyikének használatával azonban elkerülhetné az a hibát, hogy helytelenül ír le egy kevésbé ismert idegen szót. Ugyancsak helytelenül volt írva a ’fegyvertár, bőséges készlet’ idegen megfelelője: „Olcson is össze lehet állítani egy kisebb *ázenált*” (Népszabadság, 2009).

Az újságírók az idegen szavakat olykor csak arra használják, hogy írásaikban hozzáértőbbnek, műveltebbnek tüntessék fel magukat. Ez a hozzáállás persze számos hibát rejt magában. Az egyik ilyen hiba az, hogy fölösleges idegen szavak bukkannak fel a sajtó nyelvében és ezáltal a köznyelvben is, pl. „Rendőrtattak a magyar étteremben” (Magyar Nemzet, 2006). A 2006. szeptemberi és októberi események hatására a magyar sajtóba és a hétköznapi emberek szóhasználatába is bekerült az *attak* kifejezés. Az *attak* francia katonai szó, jelentése: roham, táma-

dás (Bakos-szótár). Szerencsésebb lett volna a magyar szó használata, hiszen a fogalmat egyértelműen kifejezi a *támadás* is.

Ugyanezt a típushibát szemlélteti a következő példa: „*retardált* térség... *retardált* régió” (Népszabadság, 2009). Ez a szó a köznyelvben inkább orvosi kifejezésnek számít. A *retardál* ige magyar egyenértékesei: *késleltet*, *hátráltat*, *gátol*, *lassít*. Ebben az esetben is pontosabb és jobb lett volna a *hátrányos helyzetű régió* megnevezés.

A másik hiba az, hogy a cikk szerzője szeretné ugyan még választékosabbá tenni írását egy-egy idegen szó beszúrásával, csak ezeket, sajnos, rosszul használja. Ezt láthatjuk pl. a következő címben: „*Stróman* segített az MNV Zrt.” (Magyar Nemzet, 2008). A *stróman* az a személy, aki egy kétes hírű vállalkozáshoz adja a nevét az igazi tettesek helyett, és ha letöltötte büntetését, vagy lecsillapodtak a kedélyek, megkapja a fizetését. (A német *Strohmann* szó szerinti jelentése: szalmabábu.) Ha a cikk teljes szövegét elolvassuk, akkor sem kapunk választ arra, ki volt az a *stróman*, akit az MNV Zrt. segített.

Vizsgálataim során egyre több olyan összekapcsolt idegen szóval találkozom, amelyek értelmükben kizárják egymást. Ezekben az esetekben is az tapasztalható, hogy az újságírók blöffangos összetételeket alkotnak a hatáselkeltés érdekében, olykor azonban rosszul, pl. „Amerikát és Disneylandet egyszerre mímelő *törpepigantizmus*” (Népszabadság, 2009); „*Amatőr profizmus*” (uo., 2009). Ezekben a példákban két-két olyan idegen szó került egymás mellé, melyeknek tartalma kioltja egymást. Ha az idegen szavakat magyar megfelelőikkel helyettesítjük, akkor a következőket kapjuk: *törpepigantizmus* = törpeóriásnövény, *amatőr profizmus* = műkedvelő szakmai jártasság. Ezzel az eljárással még érzékletesebbé vált az, hogy az ilyen jellegű szókapcsolatok milyen torzulásokkal járnak. Ez a hiba elkerülhető lenne nagyobb odafigyeléssel és a szavak igazi jelentésének pontos ismeretével. Ezekből a kifejezésektől nem lesz a cikk kifejezőbb. Attól, hogy ezeket a kifejezéspárokat rendszeresen használják, még nem lesznek alkalmasak az adott fogalom megnevezésére.

Kökényesi Nikolett

Búcsú a szavak emberétől Rónai Béla (1923–2009)

Nehezen találok szavakat, pedig Rónai tanár úr már főiskolás koromban arra tanított: hogyan kell beszélnünk, írunk, mint bánjunk a szavakkal különböző élethelyzetekben. Torokszorító érzés, hogy már csak emlékeinkben élhet bölcs mosolya, biztató tekintete, megnyugtató hangja, ironizáló humora, nem élvezhetjük szabatos, igényes beszédét, mellyel tanárok, tanítók sokaságának adott példát.

A Dél-Somogyból származó – és Rippl-Rónai József festőművésszel rokonságban lévő – Rónai Béla magyar–német–történelem szakos tanárt a pécsi püspöki tanítóképző intézeti oktatómunkából hívták meg 1950-ben az újonnan alapított Pécsi Pedagógiai (későbbi nevén Tanárképző) Főiskola magyar nyelvészeti tanszékére. Itt tanított – adjunktusként, docensként, majd főiskolai tanárként – leíró magyar nyelvtant, nyelvművelést, stílustant, beszédtechnikát, vezetett néprajzi és nyelvjárási szakkört, majd tudományos diákkört, szervezett gyűjtőutakat. Nyugdíjasként tanított a bajai, majd a szekszárdi tanítóképző főiskolán, s részt vett Pécsen is mind az egyetemi, mind a doktori képzésben – kandidátusként, címzetes egyetemi docensként –, oktatott a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskolán. A nyelvészet és a néprajz tudósa volt, vérbeli dialektológus. *Zselici nyelvtalasa* a nyelvföldrajzi vizsgálatok nagyszerű példája. Nyelvjáráskutatói munkájában kiváló professzora, a „legszőge-díbb szögedi”, Bálint Sándor útmutatásával szerzett néprajzi ismereteit is hasznosította. Lektora volt a *Bukovinai székely népmesék* 1–4. kötetének. Társ szerzőként vett részt *A földalatti birodalom*, *A furfangos bányászlegény s a Rejtett kincsek nyomában* című népmondagyűjtemények és a *Népművészet* című névődíjas főiskolai tankönyv megírásában.

Nyelvészeti tárgykörű írói munkássága legalább ilyen gazdag. Tankönyvpótló jegyzetek készítése után társszerzője lett az *Anyanyelvünk*, *A leíró magyar nyelvtan alapjai*, a két-kötetes *Anyanyelvi műveltség és beszédtechnika* című könyveknek s a nagy sikerű, négy kiadást megért *Nyelvművelés és beszédtechnika* című főiskolai tankönyvnek. Irodalmi példákban gazdag, középiskolában is használható könyve a

napokban jelent meg *Édes anyanyelvünk* címmel. Ismerte az anyanyelv tanításának, a nyelvművelésnek minden részletét az iskolarendszer teljes vertikumában. Hazai és nemzetközi nyelvészkonferenciákon tartott előadásai, tudományos publikációi is vallanak erről. Rendszeresen vállalt vendégtanári munkát határon túli területeken (Pozsonyban, Nyitrán, Kassán, Újvidéken; hosszabb ideig Mariborban).

Hivatalos munkáján kívül nagy lelkesedéssel vett részt a nyelvi ismeretterjesztésben is: előadásokkal a magyar nyelv hetének rendezvényein, tanári továbbképzéseken; bírálattal anyanyelvi, retorikai versenyeken; speciális műsorokkal a pécsi és az újvidéki rádióban; nyelvi rovatokkal a horvátországi Magyar Képes Újság, a szlovéniai Népuság hasábjain. *Magyarul – magyarul* címmel rovata volt tíz évig a Dunántúli Naplóban, majd 2005 augusztusától a Heted-Héthatár című közéleti magazinban. Az ennek a rovatcímnek megfelelő etikus magatartást és beszédmodot példázta egész életében. Pedig nagyon küzdelmes volt az életútja. Sokat megtudhatunk erről 1995-ben megjelent *Mint cseppben a tenger* című regényéből és 2001-ben kiadott, *Bálint Sándorra emlékezem* című könyvéből. Rövid ismeretterjesztő írásaiból négy terjedelmes kötet is megjelent (Szombathely 1995, 1997; Pécs 2000, 2003) Illyés Gyula Koszorú című versének befejező két szavát választva címmel: *Fölnevelő édesanyám*. A negyedik kötettel 80. születésnapján köszöntötték kollégái.

Kiváló munkássága elismeréseként a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csúry Bálint-díjjal (1978), az Anyanyelv-ápolók Szövetsége Lőrincze-díjjal (1997), a Baranya Megyei Önkormányzat Felsőoktatási és Tudományos Díjjal (2003) tüntette ki ezt a sugárzó szellemiségű, küldetéses nyelvész-tanárt, aki legnagyobb jutalmának tanítványai szeretetét és pedagógiai sikerét tartotta.

Rónai Béla egyenes jellemének, hitének, magyarságának, nyelvi igényességének, gazdag életművének emlékét tisztelettel, szeretettel megőrizzük.

Rónaky Edit

Bachát László (1921–2009)

Nyolc éve történt. Az a megtisztelő feladat ért, hogy én köszönhettem Bachát tanár urat 80. születésnapja alkalmából a nyíregyházi főiskola magyar nyelvészeti tanszékének nevében volt tanítványaként, valamint anyanyelvápolóként, „anyanyelvtársként”. Akkor a következőket mondtam: „Amikor felkértek erre a feladatra a kollégák, rögtön az jutott eszembe, hogy elsősorban azért vállalhatom el a köszöntést, mert jómagam is átestem a »tűzkeresztségen«, azaz a Bachát-szigorlaton.

Ez 1984. január 5-én történt (megnéztem az indexben). Nagyon örültem a négyesnek, s azóta is melegen őrzöm annak a jelenetnek az emlékét, amely a szigorlat után lezajlott. Történt ugyanis, hogy egy emelettel följebb, a lépcsőfordulóban Laci bácsi megállított és megszólított: – Öregem! Mondanom sem kell, mint valami Karinthy-novellában a főhős belső monológjaként ezek a gondolatok szaladtak át rajtam: Most kiderül, mégsem kaphatom meg a négyest, bizonyára valamilyen feljebbviteli bizottság, sőt maga a főigazgató is úgy döntött, hogy én azt bizony nem érdemlem meg. Most mi lesz?! Persze szó sem volt ilyesmiről, hiszen Laci bácsi a következőképpen folytatta: – Azt hittem az írásbeli dolgozatod alapján, hogy te leszel a legjobb felelő, s ötöst kapsz. Remélem, Laci bácsi, nagy csalódást nem okoztam, azonban ezt a kis esetet én a dicsőségeim közé sorolom, s talán azóta

is, a tanszék oktatójaként naponta Laci bácsi elvárásának igyekszem megfelelni.”

Most azonban arról kell hírt adnom, hogy Laci bácsi elment. Testben örökre. 2009. szeptember 25-én temették el a nyíregyházi temetőben.

Bachát László 1921. február 23-án Órimagyarósdon született. Középszkolai tanulmányait Bonyhádon, egyetemi stúdiumait Pécsen és Szegeden végezte. 1944-ben szerzett magyar–latin szakos középiskolai tanári oklevelet. Tanított Sopronban, Tatán, majd Nyíregyházán. 1962-től 1988-ig a főiskolai tanárképzésre fordította hallatlanul gazdag és továbbgazdagodni mindig képes nyelvészeti tudását, a latin klasszikusokból is táplálkozó műveltségét. Anyanyelv-ápoló-társaként pedig szeretném kiemelni Laci bácsi ügyszere-tét és fáradhatatlanságát. Télben, fagyban akár, mindig képviselte intézményünket, megyénket az Anyanyelv-ápolók Szövetségének elnökségi ülésén. A fehérgyarmati anyanyelvi tábor pedig egygyé fonódott nevével.

14 önálló, illetőleg szerkesztett kötet, több mint 120 tanulmány s számos népszerűsítő cikk igazolja az életmű gazdagságát. Munkáját több kitüntetéssel ismerték el, 1995-ben Lőrincze-díjat kapott.

Kedves Laci bácsi, Isten nyugosztalja! Ígérjük, nem feledjük.

Minya Károly

ILYEN MÉG NEM VOLT!

(Magyar–inka nyelvrokonság, dél-amerikai magyar őshaza)

Sok csodabogár jelent már meg nyelvünk eredetét és rokonságát illetően az elmúlt évszázadok során (a bibliafordítók a héber nyelvvel is rokonították, de volt, aki a 20. században az angol nyelvben kereste a magyar őst). Szinte alig van olyan nyelve a világnak, amellyel nem rokonították még anyanyelvünket. Eddig ilyen volt a nagy múltú dél-amerikai inkák nyelve, hiszen a nagy földrajzi távolság is valószínűtlenné tett egy ilyen rokonságot, ill. ily távoli ősházat. De csak az 1960-as évekig, amikor egy Argentínában élő hazánkfia, Móricz János világgá röppentette a hírt, hogy a magyar őshaza Dél-Amerikában – közelebbről Ecuador területén – volt, nyelvünk pedig az inkák ősi nyelvével rokon. Nyelvészeti, nyelvrokonsági példái és bizonyítékai nincsenek (vagy ha vannak, olyanok, mint a 19. századi „délbábos nyelvészet” művelőinek voltak, akik pl. az ókori város *Karthágó* nevét a magyar *kard-hágó* kifejezésből magyarázták).

Mindezzel csak azért érdemes foglalkoznunk, mivel a dél-amerikai sajtóban megjelentek Juan Móricz „felfedezései”, s végül csaknem diplomáciai bonyodalmakhoz vezettek. Hogy lássuk, miről is van szó, idézzük a kutató egyik nyilatkozatát, ahogy az egy spanyol nyelvű lapban megjelent. 1965. szeptember 19-én Ecuador legnagyobb lapja, a quitói El Comercio első oldalán hozott beszámolót Móricz János kutatásairól és felfedezéséről, hogy „az ott élő törzsek közül a spanyol hódoltságot megelőző időben a perui Puruha-Canari és Puruha-Mochica törzsek nyelve ómagyar nyelv volt”. Móricz azonban mai indián törzsek közt is felfedezni vélt olyanokat, amelyek máig magyarul beszélnek. A Buenos Airesben megjelenő német nyelvű Freie Presse „Amerika Európában – A revízió korszaka” című, 1967. február 8-án megjelent cikkében közölte egy beszélgetést Juan Móriczsal, ahol a kutató kijelentette, hogy „semmilyen elméletet nincsen a kérdésben, s nem gondol arra sem, hogy valamiféle tételt állítson fel, hanem tényekkel akarja bizonyítani állítását. Egy összeállítást mutatott be, amelyből kiderül, hogy az említett indián nyelvek – a perui Puruha-Canari és Puruha-Mochicas – a magyar nyelvvel rokonságban vannak. ... A régi Quito Birodalomból tízezerrel több földrajzi, család-, ill. személynevet mutatott be, amelyek Magyarországon is előfordulnak. Mindezeket az adatokat régi népszámlálási összeírásokból vette, amelyeket a spanyol uralkodóház az adófizetőkéről készített.” Móricz állítása szerint „a régi Quito Birodalomban található nevek a Kárpát-medencében megismétlődnek: Ur, Utko, Maras és még ezer más.” Ehhez hozzátette még, hogy „A Quito Birodalom helységei és az ázsiaiak között az érintkezés gyakori volt, az óceán áramlatainak segítségével.”

Juan Móricz azt vallja, hogy a cayapas indiánok nem a mai, hanem az ősi magyar nyelvet beszélik, s nyilatkozataiban határozottan megkülönbözteti a „magyar” névvel jelölt amerikai ősmagyart és a spanyolul „hungaro”-nak nevezett mai magyar nyelvet. Idézett cikkében ezeket írja még: „... a régi magyar az, amelyet még ma is beszélnek cayapas indiánok Ecuador nyugati részének erdeiben, azon a területen, amelyet a Santiago, Cayapas és az Onzole határolnak. Ezenkívül vannak még törzsek, amelyek a Cordillerák keleti lejtőin és az Amazonas területén laknak, és vannak még másutt is kisebb csoportok, amelyek máig fenntartották ezt az ősi nyelvet, és az ezeréves hagyományokat. Voltam közöttük, és tudtam velük beszélni magyarul, anélkül, hogy tolmácsra lett volna szükségem.” Jó lett volna, ha az indiánok ősmagyar nyelvéről, ill. a velük folytatott beszélgetésekről legalább egy-két magnófelvételt készített volna a kutató.

Mindez a vélt új nyelvrokonság talán nem is vert volna akora hullámokat, ha nem keveredett volna bele hamarosan a politika. Minthogy Dél-Amerika indián őslakossága a spanyol Habsburgok kíméletlen elnyomásától szenvedett, a Kárpát-medencei magyarság pedig az osztrák Habsburgok elnyomását szenvedte századok óta, megvolt az érzelmi rokonság is a feltételezett nyelvi rokonságon túl. Móricz nyilatkozatai a 60-as években, nem sokkal az 54-es svájci futball-világbajnokság után születtek (amikor a magyarok kis híján az első helyre

kerültek), s ugyanakkor ismeretes a dél-amerikaiak futballra-jongása; nem csoda hát, hogy az újonnan talált nyelvrokonságra nem kis nemzeti büszkeséggel és némi hiúsággal tekintettek, s ennek sajtójukban is hangot adtak. Ez még nem is sértette volna a spanyol önértéket és érdekeket, de amikor hívei kijelentették, hogy a dél-amerikai indiánok eredeti nyelve az ősmagyar volt, amelyet a spanyol hódítók irtottak ki, betelt a pohár. 1966 augusztusában a quitói rádióban Móricz beszédet tartott ilyen fordulatokkal: „... higgyétek el, hogy ugyanúgy, mint Ti, édes testvéreim, mi is nagyon sokat szenvedtünk a Habsburgok véres terrorja alatt. Ma már tudom, hogy Ti mireánk vártatok, és helyettünk a spanyol hódítók önkénye jött. Az átvészelt sötét évszázadok elmosták az ide, az ősházába vezető utat, de lélekben mindig és mindenütt titeket kerestünk.” Nem csoda, hogy Juan Móricz említett rádióelőadása után bizottság kereste fel a quitói rádiót azzal, hogy a spanyolok kérték a kormányt, hogy az argentin-magyar kutató többé ne beszélhessen innen a nagyközönséghez.

Arra, hogy mennyire lehettek nyelvészeti tudományosok és meggyőzőek Móricz egybevetései, névhasznításai, következtetései szómagyarázataiból; Ecuador fővárosának, Quitónak korábbi írott formája Móricz szerint KIT-US volt, s ezt a magyar „KÉT ŐS”, ill. „KETTŐS” kifejezéssel azonosította, azt írván, hogy „Quito városa még ma is híven őrzi a magyarság KÉT-ŐS atyjának, Góg és Magógnak (Nimród) emlékét.” (Az ecuadori főváros neve egyébként indián eredetű.) Hasonlóan magyarázza a valamikor Ecuador területén működött legmagasabb tűzhányó, a Capac-Urcu nevét, amely az őslakosok nyelvén azt jelentette, „hegyek atyja”, Móricz pedig a magyar APA-ÜR-KŐ-vel azonosította.

Az a kijelentése, hogy nem akar elméleteket és tételeket felállítani, arra vonatkozhat, hogyan is jutottak az ősmagyarok közép-ázsiai bölcsőhelyükről Dél-Amerikába. Ennek ellenére feltételezi, hogy Belső-Ázsiából vonultak délre, s Dél-India érintésével hajóztak Dél-Amerikába. 1966. szeptember 12-i nyilatkozatában, ezúttal a quitói El Comercio-ban, az ősi magyar mondavilágból próbálta igazolni a dél-amerikai magyar ősházat. Mindenesetre a mitológiai magyarázatok valamivel hihetőbbek, mint a nyelvészeti. Itt adta elő, hogy „*Chabu*” (*Csaba*) Attila halála után, miután atyjuk örökségéért fivérével, Aladárral véres csatát vívott, vesztésként Görögországba menekült, majd Szkítiába tért atyjafiaihoz. Móricz szerint Csabát Észak-Peru híres városában temették el, mikor agg korában meghalt. Móricz azt is kifejti, hogy a magyar mitológiából ismert „Kán Opoz ismert hajós” azonos a Thor Heyerdahl által Kon-Tiki-nek nevezett mitológiai személlyel, akit a magyar mese- és mondavilág még azokból az időkől őrzött meg, amikor a magyarság Kán Opoz vezetésével, hajóra szállva, áthajózott az Óperenciás-tengeren, hogy Szkítiából [Móricz szerint nyilván Dél-Amerikából] megérkezzenek a Kárpát-medencébe „mint az utolsók, akik Szkítiából jöttek”. Vagyis Móricz szerint őseink akár a vikingeken is túltekthetnek merész vándorlásaikkal: hiszen Belső-Ázsiából Indiába hajóztak, majd onnét Dél-Amerikába, végül onnan vissza Euráziába, a Kárpát-medencébe. Mondának és mesének kétségtelenül nagyon érdekes és egyben hihetetlen, de hát ez a mesék tulajdonsága. Erdemben egy igazi nyelvész nyilatkozott Juan Móricz nyelvészeti fejtegetéseiről: az osztrák dr. Menghin professzor. Ő tömören és lefutóan ennyit mondott: „Móricz ist unsere Unglück.” (‘Móricz a mi szerencsétlenségünk.’) Pedig ha hiteles és megbízható adatokkal, igazi nyelvészeti hozzáértéssel végezte volna kutatásait, talán még találhatott is volna valami érdemlegeset, hiszen ismeretes, hogy Dél-Amerika mongolid indián őslakói a Bering-szoroson át Ázsiából vándoroltak az amerikai földrészre, s köztük észak-szibériai nyelvrokonsaink (pl. szamojédok) is lehettek. Figyelemre méltó, hogy finnugor eredetű *hajó* szavunk és a szintén szibériai eredetű eszkimóktól származó *kajak* szó alkalmasint azonos eredetű.

Szilágyi Ferenc

Egy mindentudó könyv a keresztnevekről

Nem olyan értelemben *mindentudó* ez a könyv, hogy – szerzői jóvoltából – csakugyan mindent tud. Ballagi Mór szótára szerint *mindentudó* különben is csak az lehet, aki a múltat, a jelent és a jövőt egyaránt ismeri, s ez nem más, mint maga az Isten, a népmesékből pedig azt is tudjuk, hogy még a *mindentlátó királylány* sem lát mindent, hiszen épp azt a kondást nem látta s nem találta meg, aki úgy el tudott rejtőzni előle, hogy éppen ezzel nyerte el a királylány kezét, s vele együtt atyjának fele királyságát is. Abban az értelemben azonban csakugyan *mindentudó* ez a Tinta Kiadónak A magyar nyelv kézikönyvei sorozatában megjelent, értékes munka, hogy a benne levő keresztnevekről – a leggyakoribb száz férfi- és száz női névről – valóban mindent elmond, amit tudni lehet vagy legalábbis érdemes. Ez nem a teljes utónévkinccs, hiszen az több ezer névből áll, de hogy a kötetben szereplő kétszáz név az, amelyet magyarjaink napjaink legfiatalabbjaitól déd- és ükapáinkig vagy akár szépanyáinkig visszamenőleg a leggyakrabban használtak és használnak, az kétségtelen. Nem kell attól tartanunk, hogy az utóbbi tíz-húsz évben divatba jött nevek hiányoznak belőle. Még a legújabbaknak érződők is megtalálhatók benne. A százas toplistán az olyan hagyományosnak, klasszikusnak számító neveken kívül, mint a férfinevek sorában *József, István, János, Ferenc, László*, a női nevek köréből pedig *Katalin, Mária, Ilona, Margit, Éva* stb., ott vannak a legfrissebbek, legújabban elterjedtek is, mint *Arnold, Zsombor, Márió, Kevin, Renátó*, illetve *Dorina, Kitti, Petra, Szabina, Zsanett* stb.

A kötetben levő névcikkek terjedelme változó. Van köztük csupán fél oldal terjedelmű, de akad öt-, hat-, hét-, sőt nyolcoldalas is. Ennek az a magyarázata, hogy a névcikkek egy ügyes szerkesztői ötlet nyomán mind azonos felépítésűek. A következő 16 pontba szedve adják elő a tárgyalt nevekkel kapcsolatos tudnivalót a szerzők: **1. a név eredete; 2. védőszentje(i); 3. névnapja(i); 4. gyakorisága; 5. becézett alakjai; 6. rokon nevei; 7. női, illetve férfi párja(i); 8. idegen nyelvi megfelelői; 9. családnévi használata; 10. híres viselői; 11. irodalomban, más művészeti ágban való előfordulásai; 12. földrajzi nevekben; 13. népszokásokban; 14. szólásokban, közmondásokban; 15. névdicsérekben vagy -csúfolókban; 16. köznevesülve, köznévi szerepben.**

Nagy múltú, gazdag hagyományú nevekben akár mind a tizenhat pont ott szerepel, hasznos, egyúttal érdekes tudnivalókkal, információkkal szolgálva az olvasókat, újabb, fiatalabb nevek cikke esetleg csupán hat-hét pontból áll, de az eredet, a névnap és a név gyakoriságának megjelölése sehol sem marad el.

Hadd hívjam fel a figyelmet külön is néhány megismerésre és megfontolásra érdemes gondolatra, megállapításra a tizenhat pont közül legalább az említett háromnak az anyagából! A nevek eredete iránt érdeklődő olvasók véleményem szerint meglepéssel nyugtázhatják, hogy az idegen eredetű, nemzetközi nevek mellett belső keletkezésűek is jócskán akadnak, köztük több olyan is, amely íróink leleményeként született meg, s vált névkinccsünk részévé. Pl. az *Ételka* és a *Jolán* (mindkettő Dugonics András alkotása), a *Tímea*, amelyet Jókainak köszönhetünk, vagy a Vörösmarty Mihály által megálmodott *Enikő* és *Tünde* név. A névnapok láttán a zsebnaptárak névnapmegadásához szokott s azokhoz igazodó

olvasók talán meglepődnek azon, hogy milyen sok névnapjuk van vagy lehet bizonyos nevek viselőinek. Persze jó néhány névnek itt is csak egy névnapja olvasható, más neveknek azonban védőszentjeiknek és a nevekhez fűződő különféle népi hiedelmeknek köszönhetően jóval, sőt sokszorta több, mint ahány a kisebb naptárakban szerepel. Csak a példa kedvéért: Katalinnak 10, Margitnak 15, Jánosnak 26, Máriának 33 névnapjára bukkanhatunk ebben a pontban. (Egyébként a kötet végén található, egytől egyig hasznos jegyzékek, mutatók között megtalálhatjuk a keresztneveknek napok szerint csoportosított naptárát is.)

A kötetben szereplő nevek gyakoriságával foglalkozó pontnak az a legfőbb érdeme, hogy bemutatja a szóban forgó név életútját; azt, hogy használata tekintetében fel- vagy lefelé szálló ágban van-e. Ezzel ugyanis sokat segít a születendő gyermeküknek e könyv tanulságai alapján nevet választó kismamáknak. Azzal is jó szolgálatot tesz a kézikönyv az áldott állapotban levőknek, de valójában a kötet minden más olvasójának is, hogy egy-egy név becézett formáiról, valamint rokon neveiről is bőséges tájékoztatást nyújt. Ezt még vagy nyolcvan szemléletes ábrával, ún. névfákkal is kiegészíti. Néhány névfa – pl. az *Anna* vagy a *József* névé – egy egész oldalt tesz ki, továbbá olyan nevek is szerepelnek a kötetben, amelyeknek bece- és rokonságfájuk egyaránt van (*András, Mihály, Zoltán, Anna, Katalin* stb.).

Sok más erényéről is szólhatnék a kötetnek, de már csak egy-két apró érdekességre hívom fel a majdani olvasók figyelmét. A kötet elején a két szerző,

„sokat segít a születendő gyermeküknek nevet választó kismamáknak”

Fercsik Erzsébet és **Raátz Judit** előszó gyanánt húsz-húszonöt oldalon magvas, ügyes összefoglalást ad általában a nevek mibenlétéről, majd a névadásról s annak szabályozásáról, valamint névkinccsünkről s a névalkotás módjairól is. Jó ötletnek tartom, hogy olykor még műhelytitkokba is beavatják az olvasót. Pl. akkor, amikor elmondják, hogy több nevünk is (*Géza, Zoltán* stb.) téves olvasatnak köszönheti létét. Hasonló – egyébként számomra is új – érdekesség, hogy az *Ilona* nevet a finnek is átvették tőlünk, s kedvelik is, feltehetőleg azért, mert az 'öröm' jelentésű finn *ilo* szót is beleérik.

Mindent egybevetve – azt is, hogy egy-két zavaró elírássra figyeltem fel: a 175. oldal egy helyén *Máté* áll *Mátyás* helyett, a 224.-en pedig *Vaszary Viktor* olvasható *Vászy Viktor* helyett – meggyőződéssel állíthatom, hogy igen jól sikerült kézikönyv került ki a Tinta Könyvkiadó műhelyéből. Bár örömünk még nagyobb lehetett volna, ha a merítés egy kicsit mélyebb, s mondjuk, nem a leggyakoribb száz-száz, hanem a leggyakoribb százötven-százötven név szerepelne a kötetben, s így a meglevők mellett helyet kapna benne *Abel, Csongor, Előd, Flórián, Fülöp, Gáspár, Gellért* stb. is, csak azt mondhatom: nagy kincs került a birtokunkba ezzel a szemre is igen tetszetős könyvvel. Biztos vagyok benne, hogy olvasói is így vélekednek majd. (*Fercsik Erzsébet – Raátz Judit: Keresztnemek enciklopédiája. A leggyakoribb női és férfi nevek. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.*)

Grétsy László

Kérdések és válaszok

Legkevesebb(en)

? Németországban legkevesebb négyen meghaltak, amikor tűz ütött ki egy hajléktalanszállón. Így olvasható, de én úgy írnám, hogy legkevesebben... Hogyan helyes?

! Kérdezőnknek igaza van, helyesebb lenne a *legkevesebben* változat. Igaz, ebben az esetben megismétlődik a rag: *legkevesebben négyen*. Bizonyára ennek elkerülésére rövidítik ily módon ezt a kifejezést. Helyette állhatna a *legalább* határozószó is, de mivel beleértett pozitív jelentéstartalma ellentétes a hír tartalmával, a hírszerkesztők áttértek a *legkevesebb* szóra. Ennek jelentése: 'nem kevesebb, mint', vagyis határozószói szerepet tölt be.

Szó szerint – betű szerint

? Lehet-e szinonimaként használni a *szó szerint*, illetve a *betű szerint* megfogalmazást akkor, amikor egy kifejezés jelentését magyarázzuk? Azt tapasztaljuk, hogy ilyen szövegek környezetben a *szó szerint* megfogalmazás az elterjedtebb, de lehet-e azt mondani, hogy a *szó szerint* helyes, míg a *betű szerint* helytelen? Pl.: A héber *jam-szűf* szó szerinti jelentése: 'káka-, nád-, sástenger'. A Keresztény Görög Iratokban a *szplan'khna* szó – mely betű szerint 'belső részeket' jelent – egyszer fordul elő szó szerinti értelemben.

! A köznyelvben ugyan szinonimaként használhatjuk a két kifejezést, a pontosabb megfogalmazásban viszont érezhető a kettő közötti jelentéskülönbség. A *betű szerint* eredetileg két azonos szóra vonatkozik, és áttételesen jelenti azt, hogy 'szó szerint'. A példában szereplő *betű szerint* el is hagyható a mondat értelmének megváltozása nélkül. Csak kiemelő, hangsúlyozó szerepe van. Olyan élesen nem ítélniük meg a használatát, hogy a *szó szerint* helyes, a *betű szerint* helytelen.

Többszörös birtokviszony

? Helyes a következő mondat? *Barna az igazgató fia kedvese kutyája szőrének a színe*.

! A mondatot a többszörös birtokviszony teszi bonyolulttá. Nyelvtani szempontból helyes, mert a legutolsó birtokos jelző (*szőrének*) magán viseli a szükséges ragot. A mindennapi beszédben azonban kerüljük az ilyen mondatokat; a bemutatott példa inkább nyelvi játéknak tekinthető.

Határozói igenév létigével

? Hogyan helyes: *Adva van egy háromszög... vagy Adott egy háromszög...?*

! A hagyományos megfogalmazásban a határozói igeneves szerkezetet alkalmazzuk: *Adva van egy háromszög*. A 20. században elterjedt a befejezett melléknévi igenév állítmányi használata, melyet elősegített a határozói igenév létigés szerkezetére vonatkozó nyelvi babona, miszerint az utóbbi németesség. Erre – és sok más esetre – azonban nem vonatkozik ez a téves feltételezés. Megszokott volta miatt azonban ebben a mondatban nem hibáztathatjuk az *adott* szót sem: *Adott egy háromszög*.

Szerencsétlen flótás

? Honnan ered a *szerencsétlen flótás* kifejezés?

! Békés István Napjaink szállóigéi (Kossuth Könyvkiadó, 1968) 382. oldalán találunk magyarázatot a kérdésre. E szerint Schiller Ármány és szerelem című drámájának 5. felvonásában hangzik el a 'szerencsétlen fuvalázás (= flótázás)' jelentésű *unglückseliges Flötenspiel*. Valószínűleg ez tehát a magva a sze-

rencsétlen flótás kifejezésnek. Etimológiai szótárunk szerint nyelvünkben az első írott adat 1840-ből származik a *szerencsétlen flótásra*.

Csökken a csapadékhajlam

? A tévében hallottam: *csökken a csapadékhajlam*. Mi a véleményük az ehhez hasonló nyelvcsavarásokról/újításokról?

! A felvetett kifejezés valóban szokatlanul hangozhat egy hétköznapi beszélő számára. Azonban egy gyors internetes keresést követően megfigyelhetjük, hogy a *csökken a csapadékhajlam* kifejezés kizárólag valamilyen meteorológiai oldalon vagy az időjárásról foglalkozó szövegekben jelenik meg. Ebből arra következtethetünk, hogy a kifejezés a szakma egyik gyakran használt, visszatérő fordulata.

Magában foglal vagy magába foglal?

? Helyes-e a *magában foglal* kifejezés?

! E két kifejezés között a mai nyelvhasználat nemigen tesz értelmi különbséget. Bár igaz, a bennfoglalás értelmében a *-ban* ragos változat tűnik gyakoribbnak, összhangban a Magyar értelmező kéziszótárral és a Magyar szinonimaszótárral, például: „Ez a kiadvány *magában foglalja* az összes tudnivalót a továbbtanulásról.” Amint azonban a folyamatra, történése utalunk, a *magába foglal* alkalmazható. Ennek tipikus példája: „Az áradó tenger lassanként *magába foglalta* a part menti falut” (azaz: elnyelte, beborította, részévé tette).

Helyt ad/helyet ad

? Annak eldöntésében kérném a segítségüket, hogy a *helyt*, ill. *helyet ad* valaminek kifejezések egyformán helyesek-e.

! Kérdésre a Magyar értelmező kéziszótár (Akadémiai, Budapest 2003) ad választ, amely egyértelmű különbséget tesz a két kifejezés között. Eszerint *„helyt ad valaminek*: elfogad, figyelembe vesz v. teljesít valamit (pl. kérést, fellebbezést)”.
A másik kifejezést *helyet ad valakinek* formában találjuk meg a szótárban, olyan értelemben, mint „vmire lehetőséget teremt valaki számára.” Tehát például lehetőséget teremt arra, hogy a másik ember helyet foglaljon.

Kérdésre válaszolva: igen, mindkét kifejezés helyes, ha a megfelelő helyen használjuk őket.

Idézet helyesírása

? Hogyan helyes az alábbi mondat?

1. Odaszólt neki, hogy gyere csak ide, az meg visszakérdezett, hogy én-e.

2. Odaszólt neki, hogy: „Gyere csak ide!”, az meg visszakérdezett, hogy: „Én-e?”

! Az idézetben sajátos mondatkeveredést találunk. Erre számos példa van a szépirodalmi alkotásokban, de helyesírás szabályzatunkból hiányzik az efféle útmutatás. Ott ugyanis csak tiszta, egyértelmű formák szerepelnek: a szó szerinti és a függő idézet. Itt a kettő vegyüléseként az úgynevezett szabad függő beszédet találjuk. A mondatba beépített szó szerinti idézetek írásakor nem alkalmazunk idézőjelet, tehát az első változat szerint szokás eljárni.

A www.manyszi.hu oldal legfrissebb kérdéseiből összeállította: **Nagy Levente**

HÍREK – ESEMÉNYEK

A *Nyelvek Európai Napja* (szeptember 26.) kapcsán Grácban, a korábbi kulturális fővárosban is voltak rendezvények, amelyek keretében magyar nyelvórákat is tartottak, s bemutattak az osztrák érdeklődőknek egy magyar túlélőszótárt.

*

Az általános iskolások 2. *Szépen, heyesen magyarul* nyelvi versenyének döntőjét 2009. október 15-én és 16-án tartották a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Általános Iskola szervezésében.

*

A *Magyar nyelv helyzete* címmel 2009. október 16-án A Magyar Nyelv Múzeumában ünnepi konferenciát szervezett Pomogáts Béla vezetésével az Anyanyelv-ápolók Szövetsége, valamint A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. A konferencián Puszta Ferenc a nyelvi változásról szólt, majd a magyar nyelv régiókbeli helyzetéről számolt be Dupka György (Kárpátalja), Hajnal Jenő (Vajdaság), Kelemen László (Burgenland), Kolár Péter (Szlovákia), Péntek János (Románia), végül Balázs Géza ismertette a magyar nyelvstratégia alapelveit.

*

Az év magyar nyelvőre címet 2009-ben a magyar nyelvvelésben együttműködő szervezetek a klasszikus retorikai hagyományok ápolásáért, a sátoraljaújhelyi Kazinczy-versenyek, a Kazinczy-kultusz spiritus rectorának, a Kazinczy Ferenc Társaság alapító elnökének, dr. Kováts Dánielnek ítélték oda. Az oklevelet ünnepélyes keretek között 2009. október 16-án este a sátoraljaújhelyi Latabár Árpád Színházban Balázs Géza és Fehér József adta át.

*

Az *Újvidéki Egyetem Magyar Tanszéke* október 20–22. között ünnepelte megalapításának 50. évfordulóját. Az ebből az alkalomból rendezett tudományos ülészakon Kiefer Ferenc, Kemény Gábor és Wacha Imre tartott előadást.

*

Szókimondó: játék a szavakkal címmel anyanyelvi vetélkedőt hirdetett meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár középiskolásoknak. A legjobb csapatok 2009. október 21-én mérhették össze tudásukat.

*

A győri Kazinczy Ferenc Gimnázium 2008-ban volt 100 éves. Az egyéves ünnepségsorozat 2009. október 22-én Kazinczy-ünnepséggel ért véget, amelyet az evangélikus Öregtemplomban tartottak közös énekléssel, Márai Sándor Szakonyi Károly által dramatizált A feladat című novellájának bemutatójával. A 100 éves évfordulóra a gimnázium jubileumi évkönyvet adott ki.

*

60 éves az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke. Az év-

fordulón rendezett tudományos konferencián előadást tartott Gósy Mária, B. Fejes Katalin, Medve Anna, Eöry Vilma, Domonkosi Ágnes és Kalcsó Gyula.

*

„*Hadarva írok*” – sms-történetek. Irodalmi és nyelvi pályázatot hirdetett A magyar nyelv éve alkalmából a Balassi Intézet.

Nyelvészeti kiadványok

Alaban, František: Az interkulturális kommunikáció nyelvi aspektusai közép-európai közegben. Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, 2009.

Balázs Géza és H. Varga Gyula szerk.: Ikonikus fordulat a kultúrában. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, Líceum Kiadó, Eger, 2009.

Bokor József: Nyelviség és magyarság a Muravidéken. Magyar Nemzeti Művelődési Intézet, Lendva, 2009.

Bősze Péter–Palkovits Miklós: Tudományos közlemények írása, szerkesztése és értékelése. Útmutató orvosi közlemények írói, olvasói, értékelői és bírálói számára. NOK Kiadó, Budapest, 2006.

Dóra Zoltán: Anyanyelvünk tövisei és virágai. Vác, 2009.

Fordítástudomány 21. Scholastica (2009/1.)

Fried István: „Aki napjait a szépnek szentelé...” Fejezetek Kazinczy Ferenc pályaképéből és utókorra emlékezetéből. Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely, Szeged, 2009.

Hódi Éva szerk.: Hűség az anyanyelvhez. Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, 2008.

Hódi Éva szerk.: A nyelv és nyelvjárások jövője. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, 2008. Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület, Ada, 2009.

Kazinczy Ferenc koszorúja. Magyar költők versei Kazinczyról. Vál., szerk.: Z. Szabó László. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 2009.

Kazinczynak poétai berke. Szerk.: Gecsei Kolos. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 2008.

Kiss Róbert Richard: Nyelvelő. MediaCom, Budapest, [2009].

Kováts Dániel: A magyar nyelvújítás. [Kiállításvezető.] A Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalom, 2009.

Rónai Béla: Édes anyanyelvünk. Oskar Kiadó, 2009. Második kiadás.

Események

2009. november 30–december 1. Hálózatok: irányzatok, eszmék a mai magyar nyelvben, kultúrában és társadalomban. Konferencia. NYME SEK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Szombathely

2009. december 3. Kazinczy nyomában. Nyelvstratégiai konferencia. Nemzetek Háza, Budapest

2009. december 12. Az Anyanyelv-ápolók Szövetségének ünnepi elnökségi ülése, Budapest

2009. február 21. Az anyanyelvek napja

2009. február 25–26. Egyetemi Anyanyelvi Napok, ELTE

2009. február 25–27. Implom József Középiskolai Helyesírási Verseny, Gyula

2009. március 5–6. A politikai korrektség. Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, Magyar Szemiotikai Társaság, Eger

2009. április 16–18. Középiskolások Kazinczy-versenye, Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr

2009. április 17. 4. Mercurius Veridicus középiskolai retorikaverseny. (Erkel Ferenc születésének 200. évfordulójához kapcsolódva.) Református Pedagógiai Intézet, Széphalom

Kazinczy és kora konferencia

A nagy nyelvújító és irodalomszervező születésének 250. évfordulóján, 2009. október 15–16-án a Debreceni Egyetemen működő Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, az MTA Irodalomtudományi Intézete és a Balassi Intézet Debrecenben rendezett konferenciát *Kazinczy Ferenc és kora* címmel. Debrecen és Kazinczy „ellentmondásos” kapcsolatát a megnyitón is szóba hozta Debreczeni Attila professzor, aki bejelentette a 13 kötetesre tervezett kritikai életműkiadás megindulását is. Az első három kötetet a konferencián már bemutathatták. A konferencián megjelent Kazinczy Ferenc nyolcvan éves ükunokája, a Svédországban élő Kazinczy Ferenc is. Megtudtuk tőle, hogy két fiúunokája is van, tehát a Kazinczy név tovább él. (Manyszi.)

A Szép és a Jó

A Petőfi Irodalmi Múzeumban tavasszal nyílt meg, és 2010 februárjáig látogatható *A Szép és a Jó: Kazinczy és a művészetek* című kiállítás. A kiállítás bemutatja Kazinczynak a művészetek különböző ágaival (festészet, szobrászat, könyvtervezés, zene, színház, építészet, kertépítés stb.) kapcsolatos reflexióit. A látogatók interaktív nyelvi játékokkal, árnyképkészítővel is megismerkedhetnek.

A Magyar Nyelv Múzeuma, Széphalom

A Magyar Nyelv Múzeumában jelenleg a következő kiállítások tekinthetők meg: A magyar szó világa, A magyar nyelvújítás, A magyar beszédművelő mozgalom története, Busa Margit Könyvtár. Honlap: www.nyelvmuz.hu. A múzeum téli nyitva tartása (október 25–március 27.): hétfő kivételével naponta 8–16 óra között. Belépődíjak (együtt a Kazinczy Emlécsarnokba és a múzeumba): 400 Ft, kedvezményesen: 200 Ft. A múzeumban képeslap-sorozat vásárolható meg Kazinczy Ferencről, valamint 2009 őszétől kapható Kazinczy bora is.

A Hírek, események rovatba szánt információkat a következő címre kérjük eljuttatni: balazsge@due.hu. Lapzárta mindig a megjelenés előtti 40. nap.

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (57.)

Nem szótározott szavak tárháza

banyatank – a gurulós táska tréfás (erdélyi) megnevezése

borárium – borászati szakbolt (tréfás, újszerű) megnevezése

csúzlizda – csúzlizóhely (a kiskunfélegyházi bajuszfesztivál programjában)

falatka – kisebb falat élelmiszer, rendszerint szendvics vagy sajt darab

gyűjtősziget – ártalmas hulladék (szelktív) gyűjtésére szolgáló helyszín

hipa – a helyi iparüzési adó rövidítése

kenő – májkrém. Felvidéki magyar szó

kopiz – fénymásol. Az angol *copy* + magyar *-z* képzőből alakult szó

légjavító berendezés – a légkondicionálóra alkotott magyar kifejezés

melegfesztivál – leszbikusok és homoszexuálisok rendezvénye

nagymamázik – a nagymamához megy, neki segít, róla gondoskodik. Az *unokázik* mintájára alakult ige

ökológiai lábnyom – képes környezetvédelmi kifejezés, amely arra utal, hogy egy ember mekkora környezeti terhelést jelent a természet számára

suhogó – orkánkabátra alkalmazott szó Erdélyben

szereteffolyosó – két ember közötti kapcsolat, a szeretet áramlása. Lélektani kifejezés

szótárérett – olyan szó, amely közkeletűvé válása miatt már alkalmas arra, hogy szótárban szerepeljen

taposó – járólap. Székesfehérváron följegyzett szó

telefonmunkás – a call centerben dolgozó (alkalmi) munkás megnevezése

A rovat 1998–2005. között megjelent anyagát teljes egészében tartalmazza a következő kötet: Jelentés a magyar nyelvről (2000–2005). Szerk.: Balázs Géza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. További gyűjtés: Minya Károly: Új szavak I. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2007.

B. G. és B. M.
balazsge@due.hu

Visszhang a visszaperre (Új szavak, kifejezések, 56.)

Czirbesz Endre: Véleményem szerint a *visszaper* a *backslash* (\) karakter megnevezése. A *backspace* gombra még sohasem hallottam ezt a megnevezést, a *visszát* annál többször.

Kökény Sándorné: A *backspace* billentyűt magyarul *visszaváltónak*, *visszaváltónak* mondtuk az írógépek billentyűzetén, s ez maradt meg a számítógépen is. Sem a *vissza*, sem a *visszaváltó*, sem a *visszváltó* szóban nincs benne az a jelentés, hogy törli is a betűt (természetesen az írógépen nem is törölte). A *visszaper* a ferde törtvonal fordított alakját viselő jel (ferdejel = \), a *backslash* megnevezése, már láttam *visszaperjel* alakban is.

KIRÁLYI KINCSTÁR	1	SAKKOZÓ-NÓ, SZAKÍRÓ (ÉVA)	A KÁLIUM VEGYJELE	2	<h2>Különbség</h2> <p>– Megmondom, mi az egyik legnagyobb különbség a szilva és az alma között?</p> <p>– Nos?</p> <p>(A választ az ábra számozott soraiban rejtettük el.)</p>
KELET		JELENLÉG	GÉP-EMBER		
SÜRÜN ÜT AZ OKÓLVIVÓ					
... MÁRI: CSÖRE EGYIK MOS-TOHÁJA!					
TONNA LEPLÉZ		ATMOSZ-FÉRA, ROVIDITVE	KÖZÉP-AMERIKAI ÁLLAM	NEHÉZ-FÉM	
RÓMAI 50-ES		NÉVELŐ	EKE-TENGELY!	ÚJSÁG, MAGAZIN	
DUNÁNTÜLI MEGYE				CSUKLÓN VISELT DISZ	
LAKÓ-ÉPÜLET			... NYELVEK: FINN-UGOR ÉS SZAMOJÉD	Á	
HIDROGÉN		STRÁZSA	AZ URÁN VEGYJELE	IDEGEN RIADÓ!	
BELGA AUTÓK JELZÉSE		PETŐFI SÁNDOR VERSE	AZ ILLETŐ	MAÁR GYULA FILMJE	
ÓRAKERET!		DINAMÓ TERMELI		GÖRÖG TENGERSZIGET	
VÉDELEM		SZILVA-SZÁRÍTÁS		ERBIUM	
OXIGÉN				KÜT BELSEJE!	
KASSÁTÓL NEM MESSZE LAKIK				ELŐKELŐ, GAZDAG	
EZ A FONTOS, NEM A HAJ!			OZMIUM	RÓMAI 1-ES	
TERMINUS TECHNICUS			TELJES RAKTÁRI ANYAG	KÖBCENTIMÉTER, ROVIDITVE	
KÖTŐSZÓ				HÖVÉGI!	
AZ EGYIK SZENT FERENC		FÖLDET FORGAT		BECÉZETT ETEL	
FÉLIG ÜLI		ELEMI RÉ-SZECSKE		RÉGÉSZI-RÁNYITJA	
LABDARÚGÓ (KRISZTIÁN)				RÉGIES FÉRFINÉV	
HOLMIUM				RETESZ	
ÉRD KÖZEPE!		... DI SEGNI; III. INCE PÁPA RÓMAI 501		ÜRES KÉZ!	
				A SUGÁR JELE	
TÖRVÉNYI ELŐÍRÁS		SZERET BOROZNI		FORRASZ-TÓFÉM	
A MÚLT IDŐ JELE		TALICS-KÁN VISZ		A LÉLEK TUKRE!	
SAINT, ROVIDITVE		EL-NÉMULT PÁVA!	ÖZD KÖZEPE!	FEL-ÓTI!	
SVÉD AUTÓJEL			BETŰT, JELET VÉS	TELJES, SÉR-TETLEN	
			FÜTŐ-ANYAG		
			A NIKKEL VEGYJELE		
			EMÉSZTŐ-NEDV		
MAGAS NŐI HANGFAJ			URÁN		
				RÓMAI 1000-ES	

NYELVÉSZ • LELETEK

ELV • ÉSZLELETEK

Az Erdélyi Napló 2009. július 22-i számának 13. oldaláról fénymásoltam ide:

ESPRESSO
 CS. NI VEND. GL. TTEREM
 [redacted] 369. sz.Em
 Magyaros konyha, hangulatos
 vendéglő.
 Kisebb szeszvetelek, bulik
 rendezésekre 60 fős terem
 45 fős konferenciaterem
 hangulatos nyári kert.
 Panzióknban 6 kőbányás szoba. All vendégeink rendelkezésére
 kellen zuhanyozóval, WC-vel, mindegyik szobához ötkezi.
 Elérhetőség: [redacted]
 mobil: [redacted], e-mail: [redacted]@yahoo.com,
 www.[redacted].go.ro

„VÉrhacc, babEm, elvÉrhacc...” – üzenhetném a net-
 népdal sorával... (Málnási Ferenc ny. magyartanár, Kolozs-
 vár)

FIGYELEM!!!!

Megunt feleslegessé vált könyveit, esetleg
 házi könyvtárát megvásárolnám azonnali
KÉZPÉNZ KIFIZETÉSSSEL!
 Kisebb mennyiség is érdekel,
 Díjtalan kiszállással.
 Pincéből padlásról is.

A pénz persze a kézbe kell; de a rendelkezésre
 álló pénz az: *készpénz*. (Beküldte: **dr. Rónai And-
 rás** Isaszegről.)

Az *ellemcsere* láttán még örülhetünk, hogy az
óraszíjak egyelőre még nem *óraszíjak* a plakáton!
 (Beküldte **Béky László** olvasónk.)

volt MALEV. SU-járatral mentünk, Ipper Palival és a budapesti stábbal, ami Moszkvában
 majdnem helyi járatnak volt elkönyvelve, így nem szállhattunk le Seremetyevón, mert
 akkor fogadták a részvétlátogató külföldi nagyhatalmasságokat. Ha MALÉV-járat lett
 volna, akkor leengedték volna Seremetyevón szállni. Jöttek a gyászdelegációk, hatalmas
 volt a zsúfoltság minden repülőtéren. Nem tudták fogadni gépeket, elirányították őket.
 Leningrádi leszállás és néhány óras várakozás után nagy nehezen végül csak megérkez-
 tünk Moszkvába. Földvári Géza még rádiós volt, ő volt kinn a reptéren előttünk. Ötször
 jött ki, mire megérkezhettünk, és hazavitt bennünket, ahol nagyon jól esett a felesége által

A leengedett Malév-járat... (Beküldte: **Holczer József**.)

Egyeztetést sürgetnek a városszépítők

NYÍLT LEVÉL A polgármester szerint eredményes a város és a civilek együttműködése

Nyílt levélben fordult Zombor Gá-
 bor polgármesterhez a Kecse-
 méti Városszépítők Egyesülete.
 Az egyesület elnöke, Király Jó-
 zsef által jegyzett írásban azt ké-
 rik, hogy a város vezetői függesz-
 szék fel a belvárosi utakat, utcá-
 kat érintő átalakításokat.

Kötéllel? Helyesen:
függesszék fel azokat az
átalakításokat, amelyek
 a belvárosi utakat, utcá-
 kat érintenék. (Petőfi
 Népe, 2009. július 9. Be-
 küldte: **Holczer József**.)

A helyiség légalapácsa. Kellemes
 adventi vásárlást, csendes-kedélyes
 nézelődést, sétákat kívánunk az ün-
 nepi díszbe öltözött városközpont
 meghitt negyedeiben! Adjuk át ma-
 gunkat a nyugodt lezserségnek; be-
 szélgessünk, tréfálkozzunk; nyissuk
 meg fülünket a mézédeseen csordogá-
 ló globális és helyi érdekű karácsonyi
 melódiáknak – amelyekhez pikáns,
 bár kissé tagadhatatlanul markáns
 kíséretet ad az aszfaltbontó légalapa-
 cás ütemes dübörgése...

Tréfálni is csak pontosan, szépen: A *helyiség* (lég)kalapácsa!
 (Beküldte: **Balog Lajos**.)

okok, gipszkartonok, ~~Thermax~~ hőszigetelés
 Tetőzsindelek 1.419 Ft/m² -től
 Kanadai, Belga, Finn, Amerikai valamint európai
 Alátétlemező AKCIÓ! 290 Ft/m²
 fa ajtók 23,000 Ft/db Lambériák 119

Van nem tetőre való zsindele is? (B. G.)

